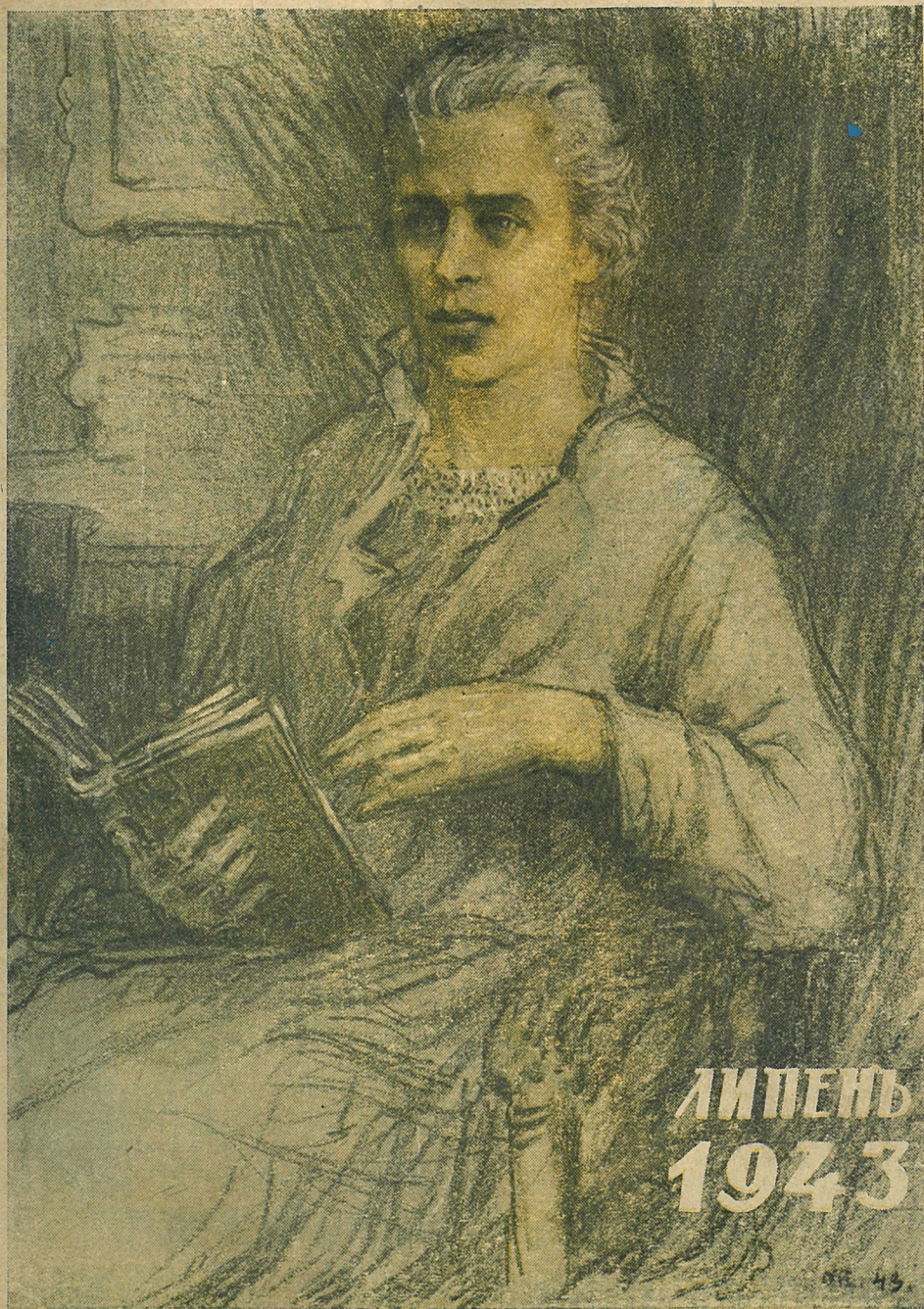

УКРАЇНА

ЛИПЕНЬ
1943

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

ВИБРАНІ
ПОЕЗІЇ

УКРАЇНАВ ЦН
1943

В Українському в
ЦК КП(б)У вийшли
поезії «Лесі Україн
вийшла з епіг

«Месники дуже приймуть мою
зброю,
нинуться з нею одважно
до бою».

БЛАКИТНООКА ЛЕСЯ

— Ти, дівчино, в які світи несешся?
Ти стомлена?

— Я до людей живих...

— Гай, дівчино, та й довгий шлях до них.
А як тебе батьки прозвали?

— Леся...

— А хто ж вони — батьки твої старі,
либонь поштиві газди та багаті,
либонь живуть у власній хаті,
в своїм добрі?

— Хто батько й мати? Леле, хто ж вони?
Мене весна при лузі породила,
заквітчала у проліски... Водила
вона мене за ручку на лани,
на луки дальні, до верби старої,
розщепленої громом весняним,
водицею з криниці степової
щоранку напувала... І, як дим,
гойдались марива, близькі та сині,
і тихо так нашіпував мені
пісні свої весняно-запашні
той вітерець, що вихрився в долині...

Здавалося, він батьком був моїм.
Погляне в очі і гукне: — летім!

І я в весняну тиш
так швидко, рвучко
лечу, як ти летиш,
небесна тучко,
як ти плиवेश
до дальніх меж,
де сумом вкриті
цвітуть здаля
нічні поля
в ясній блакиті...

Гай, батечку, неси мене, неси!
Пусті поля мені здавались домом,
подвір'ячком були моїм — ліси,
і древній дуб — він був моїм знайомим,
і та верба, що блискала з роси,
розщеплена колись весняним громом, —
теж задррила бучним моїм хоромам,
привабливості їхньої яси.

Я в них жила, як лісова царівна.
Ходить час — мені воно все рівно,
день — то що ж, надійде ніч!
Дощ — мені воно ще крапче:
вільніш дубові хащі,
р задуху скинуть з пліч
тої вологі луки
ще голосніші звуки —
лиць невігадана річ.

— Була я вільна і щаслива.
День, коли скінчилась злива,
дудочку знайшла
у, певне, бузинуву...
І почула дивну мову —
мова осені була...

ніло щось таке болоче,
дське і таке нове...
— мене той голос учить,
авіть в спокої живе.

І стала синь полів мені немила...
Якась тривога раптом зажила —
листочками на вербах зашуміла,
збудила сон давнього джерела
і все мене з лісів і піль гонила.
Я поспішала... я кудись ішла...

І варт було лиш дудку бузинуву
наблизити до вуст моїх сухих,
як заклик той, як та тривога знову
з грудей її зривалася гірких.

О, звуки співу, — радісні, первісні,
гіркі та найдорожчі над усе!
Так вперше я відчула муку пісні,
яка співцєві сну не принесе,

яка його будитиме й вестиме
і сіятиме слово молоде,
аж поки сам він хащами густими
пробуджених від сну не поведе.

Що знала я? — Свою душевну волю,
легкий політ метелика в саду,
і щебетання пташки, що по полю
свою розносить мрію молоду.

Очима зір душа моя палає,
вселюдський сум привидився мені
і серце первороджене волає
і до людей стремить воно в огні,
і їм спішить оновлювати душу,
полегшувати знайдену біду...

І я тепер на шлях ступати мушу.
Я поспішаю.
Я до них іду.

Сава ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

УКРАЇНА

ЩОМІСЯЧНИЙ
ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
І ЛІТЕРАТУРНИЙ
ЖУРНАЛ

№ 4

Липень

1943

НАКАЗ

Верховного Головнокомандуючого

Генералові армії тов. РОКОССОВСЬКОМУ

Генералові армії тов. ВАТУТІНУ

Генерал-полковникові тов. ПОПОВУ

Учора, 23 липня, успішними діями наших військ остаточно ліквідовано липневий німецький наступ з районів на південь від Орла і на північ від Білгорода в бік Курська.

З ранку 5 липня німецько-фашистські війська крупними силами танків і піхоти, при підтримці численної авіації, перейшли в наступ на Орловсько-Курському і Білгородсько-Курському напрямках.

Німці кинули в наступ проти наших військ свої головні сили, зосереджені в районах Орла і Білгорода.

Як це тепер стало ясным, німецьке командування ввело в бій: на Орловсько-Курському напрямі — сім танкових, дві моторизовані і одинадцять піхотних дивізій і на Білгородсько-Курському напрямі — десять танкових, одну моторизовану і сім піхотних дивізій.

Таким чином, всього з боку противника в наступі брало участь 17 танкових, 3 моторизовані і 18 піхотних німецьких дивізій.

Зосередивши ці сили на вузьких ділянках фронту, німецьке командування розраховувало концентричними ударами з півночі і півдня в загальному напрямі на Курськ прорвати нашу оборону, оточити і знищити наші війська, розташовані по дузі Курського виступу.

Цей новий німецький наступ не застав наші війська зненацька. Вони були готові не тільки до відбиття наступу німців, але і до загодіання могутніх контрударів.

Ціною величезних втрат в живій силі і техніці противникові вдалося лише вклинитися в нашу оборону на Орловсько-Курському напрямі на глибину до 9 кілометрів і на Білгородсько-Курському напрямі — від 15 до 35 кілометрів. В запеклих боях наші війська вимотали і знекровили добірні дивізії німців і подальшими рішучими контрударами не тільки відкинули ворога і повністю відновили становище, що його вони займали до 5 липня, але й прорвали оборону противника, просуваючись в бік Орла від 15 до 25 кілометрів.

Проведені бої по ліквідації німецького наступу показали високу бойову виучку наших військ, неперевершені зразки впертості, стійкості і героїзму бійців і командирів всіх родів військ, у тому числі артилеристів і мінометників, танкістів і льотчиків.

Таким чином німецький план літнього наступу треба вважати за такий, що повністю провалився.

Тим самим викрито легенду про те, що німці влітку в наступі завжди здобувають успіхи, а радянські війська примушені нібито перебувати у відступі.

У боях за ліквідацію німецького наступу відзначилися війська: генерал-лейтенанта ПУХОВА, генерал-лейтенанта ГАЛАНІНА, генерал-лейтенанта танкових військ РОДІНА, генерал-лейтенанта РОМАНЕНКА, генерал-лейтенанта КОЛПАКЧІ, генерал-лейтенанта ЧИСТЯКОВА, генерал-лейтенанта танкових військ КАТУКОВА, генерал-лейтенанта танкових військ РОТМІСТРОВА, генерал-лейтенанта ЖАДОВА, генерал-лейтенанта ШУМІЛОВА, генерал-лейтенанта КРЮЧЕНКІНА* і льотчики авіаційних з'єднань генерал-полковника авіації ГОЛОВАНОВА, генерал-лейтенанта авіації КРАСОВСЬКОГО, генерал-лейтенанта авіації РУДЕНКА і генерал-лейтенанта авіації НАУМЕНКА.

За час боїв з 5 по 23 липня противник зазнав таких втрат: убито солдатів і офіцерів понад 70.000, підбито і знищено танків 2.900, самохідних гармат 195, гармат польових 844, знищено літаків 1.392 і автомашин понад 5.000.

Поздоровляю Вас і керовані Вами війська з успішним завершенням ліквідації літнього німецького наступу.

Оголошую подяку всім бійцям, командирам і політпрацівникам керованих Вами військ за відмінні бойові дії.

Вічна слава героям, які полягли на полі бою в боротьбі за волю і честь нашої БАТЬКІВЩИНИ.

Верховний Головнокомандуючий

Маршал Радянського Союзу

Й. СТАЛІН

24 липня 1943 року

Державна історична
БІБЛІОТЕКА УРСР

ВІРЄНО 1961 р.

207083

Фронтове життя іде в тривозі —
Шлях трудний і довгий, мов змія,
В тишині, в бою або в дорозі
Матір часом пригадаю я.

Жде в старій хатині — чи прилине
Сонце волі, довгожданий час.
І нема, нема тієї хвилини,
Щоб вона не думала про нас.

УКРАЇНКА

Є портрет Марії Заньковецької, мальований Нестеровим. Марія Костянтинівна в ролі Наймички. Саме в тій ролі, якою колись потрясла вона серця в Петербурзі — аж до самого лукавого серця Суворіна. Бідний одяг, скорбне обличчя... Україна колишніх часів! Справді, Заньковецька, велика й свята, була не тільки українка, але і—Україна. Такою була і друга прекрасна українка, та хвора Леся, що свій дитячий псевдонім зберегла в дозрілому віці і з ним увійшла в безсмертя. Існує переказ, може анекдотичний, ніби один старенький генерал у 1917 році, почувши звістку про повалення царської влади, вигукнув сумно: «Ну, хто б подумав, що Заньковецька і Кропивницький мають таку силу!». То він згадав про знамениті гастролі українського театру в Петербурзі і найперше про неї, нашу найпрекраснішу даму з обличчям мадонни, з волею Жанни д'Арк... Він, очевидна річ, сказав нісенітницю, але в ділі визволення і розквіту українського народу дочка його найкраща, Марія Адамовська, що прибрала собі сценічне прізвище за назвою рідного білохатого села, ішла справді в передових полках.

Військо йде, корогови мають,
Попереду музиченьки грають.

Іменно — попереду музиченьки, попереду Марія Заньковецька і Леся Українка.

І так усі віки. Українська мати, українська жінка, українська дівчина — лейтмотив нашої усної і писаної словесності. Вся поезія Шевченка — це сльозами зрошений шлях до підніжжя її, великої — Наймички, Катерини, Марії, — бо ж Марія, Христова мати у Шевченка, розуміється, українка. І та Мадонна, що у Павла Тичини йде «одганяючись од куль, як от бджілок», — теж, звичайно, українка. І «божая мати», що при облозі Почаєва «на хресті стала, кулі завертала, турків убивала, монастир рятувала», — теж українка. І та прекрасна дама, повішена нелюдами з гітлерівського кодла, про яку недавно оповів нам Олександр Довженко, — наша кров, наше серце, наша воля — українка. І далека княгиня

Ольга, і мудра жінка Хмельницького — Ганна, що помагала Юрасеві Хмельниченкові в боротьбі його проти зрадника Виговського, і Маруся Богуславка, найтрагічніша постать нашої поезії, що потурчилась, побусурманилась, а проте визволила бідних невільників, щоб вернулись вони на тихі води, на ясні зорі, між люд хрещений, у городи християнські — це як наші матері, дружини, сестри. І Марія Маркович-Віленська, — Марко Вовчок, котру ніжно й трепетно любили Тургенев, Куліш, Пісарев, а Шевченко звав донею і кротким пророком, «обличителем людей жестоких, неситих» — наша. І Ганна Барвінок, вірна й чесная жона і другиня Панька Куліша — наша. І та героїчна молодиця, що під час облоги Буші сіла на бочку з порохом і підпалила її, щоб умерти, а не дістатись ворогові, — нашою водою напоена, нашим любистком квітчана, українська безсмертна жінка.. І Марія Демченко, що світові цілому явила взірць розумної й радісної праці — сестра наша, як і всі українські жінчини, що працюють на наших військових заводах, на колгоспних полях, що виховують наших дітей, що воюють із німцем у партизанських загонах, — сестри наші. І славний снайпер Людмила Павличенко, що не тільки носить у серці своєму образ Богдана Хмельницького, про якого готувала студентську свою розвідку, але й чинить у боротьбі з німотою подвиги, достойні його і його сподвижників — наша мила доня. І скільки їх — відомих на ім'я і невідомих — матерів чесних, дружин вірних, сестер хороших, — борються нині, катовані і гвалтовані, супроти клятого нашого ворога!

Для тебе, жінко України,
Нема таких на світі слів,
Щоб висповідати єдиний,
Солодкий до знемоги спів.

Тобі, склонившись на коліна,
Ладен віддати я всі дари,
Бо ти — безсмертна Україна...
Живи ж, борися, побори!

Максим РИЛЬСЬКИЙ

Л. Голованов.

Мінометна обслуга сержанта Бабушкіна.

ГЕРОІНЯ ПОЛКУ

НАКАЗУЮ: за бойові заслуги і самовіддану боротьбу з німецькими загарбниками зарахувати червоноармійця Корольову Маріонеллу Володимирівну почесним червоноармійцем Н-ського стрілецького полку 1 відділення, 1 взводу, 1 стрілецької роти.

(З наказу командира Н-ської стрілецької дивізії).

Командири розійшлися перед світанком. Лишалося кілька хвилин до сигналу. Коли відгук залп, біля висоти 56,8 запаувала тиша; все замовкло, чорний дим, повиваючи висоту, знімався до самісіньких хмар. Почався наступ. Димова заслона допомогла бійцям підповзти до висоти, а коли дим розвіявся, там уже майорів наш прапор.

В цей час Гуля була десь коло мене, перев'язуючи поранених. Коли я одержав наказ іти на висоту, Гуля сказала:

— Я теж піду.

— Ось що, любя,— відповів я.— Тут теж чимало поранених. Вистачить роботи до ранку...

Зі мною було дванадцять бійців. Поки ми добралися до висоти, нас лишилось шестеро. Поранених підбрала Гуля. Снаряди вибухали

поруч. Фашисти відкрили вогонь з правого флангу; бійці, що йшли на підкріплення, падали один за одним. А німці все йшли та йшли. Я дав команду стріляти залпами, і фріци поповзли по траншеї. Мін ми вже не мали, довелось закладати протитанкові гранати. Бійці виривали чеку гранати і, в шахматному порядку, вкопували в ґрунт, вкладаючи запали в гніздо. Фріци посувались дуже обережно, та скоро міни таки вибухли. Я скомандував:— «Вогонь!»— і десятки гранат полетіли на німецькі голови.

На цьому наші патрони й гранати кінчилися. Перегрупувавшись, німці пішли в нову атаку, а відбиватись не було чим. Нас лишилось тільки вісім чоловіка. Ворог був уже в траншеї і закидав гранатами купу людей, що заважали їм пройти.

В цей час з'явилися Гуля, комбат і комісар. За ними йшли бійці, несучи ящики з гранатами і патронами. Гукнувши: — «За мною, орли» — дівчина плигнула до окопу.

Поява Гулі надала бійцям нової сили, і ворога погнали знов. Закінчивши перев'язувати й переносити поранених, Гуля підійшла до мене, мовчки поцілувала й сказала: «Молодець, Трояничу! З такою маленькою купкою людей не пустив ворога на висоту»... — Лице дівчини раптом скривилось від болу. — «Що з тобою?» — запитав її. — «А не виженете звідси, коли скажу?» — Комбат відповів, махнувши рукою: — «Та хіба ж від тебе сховашся? Коли й виженемо, все одно знов прийдеш!». Тоді вона сказала, що її поранено, і в приєднанні бою ми помітили кров, що просочувалась крізь одяг. Ми почали перев'язувати Гулю.

Наближався вечір. Кручі понад Доном чорніли в диму розривів.

Поки ми робили перев'язку, німці втретє пішли в атаку. Більшість йшла траншеєю, кидаючи гранати, а решта, групами по шістьдесят чоловік, перебігала то справа, то зліва. Автоматники з ходу стріляли по окопах. Мінотетним вогнем фашисти знищили наш кулемет з обслугию і знов нас лишилось тільки десять. Поранених товаришів Гуля відправляла в тил. В перервах брала гвинтівку і стріляла в ворога. Кулеметна обслуга командира відділення Греценка працювала добре: німці не могли й підвестись. Гуля весь час хвалила Греценка і сама стріляла, приказуючи: — «Молодець, кулеметник, так їх, гаді!». Раптом кулемет замовк. Гуля підбігла до Греценка, а він тільки губами ворухнув — спід пілочки дзюрчала кров. Гуля поцілувала його в голову, взяла кулемет і випустила весь магазин по фашистах. Запас патронів скінчився, а німці йшли та йшли... Тоді Гуля схопила гранату, жбурнула її й знищила трьох фрців.

Нас лишилось восьмеро, а підкріплення не було й не було. Фашисти наблизились до траншей; на відстані п'ятидесяти метрів вони закидали нас гранатами, а ми мали тільки по дві гранати на кожного. На деякий час ми вийшли з цього скрутного становища: я перехоплював німецькі гранати й кидав їх назад. Тоді німці стали жбурляти по кілька гранат зразу, і ми, врешті, відступили на південні схили висоти 56,8.

Коли підійшло поповнення, коли принесли нам боеприпаси, Гуля схопила гранату й гукнула: «За червоногвардійський полк! За Батьківщину! За Сталіна! Ура!» — але в ту ж мить урвалось прекрасне життя героїні нашого полку. Коли підняли Гулю, вона прошепотіла тільки: — «За мене помстяться...» — і більше вже нічого не можна було розібрати. Ми почули голос нашого комбата: «За смерть Гулі, вперед!». Всі кинулись в атаку. Німці втекли в паніці; висоту очистили від гітлерівської погані назавжди.

Пам'ять про героїню полку зберігатиметься в серцях червоноармійців і командирів.

Капітан Олексій ТРОЯНОВ

Максим РИЛЬСЬКИЙ

П І С Н Я

Про нашу дівчину цей спів
Зринає із сердець.
Вона на бій вела бійців
І вмерла як боєць.

Душею чиста і ясна,
Сотворена для мрій,
Все серце віддала вона
Отчизні дорогій.

Де голос дівчини дзвенів
І смілий зір палав, —
Росла хоробрість вояків,
Звитяги дух літав.

Іде, шумить великий час,
Священна йде весна, —
Немає Гулі серед нас,
Пішла навік вона!

Та в серці кожного бійця
Слова її горять:
Іти одважно до кінця,
На крок не відступать!

І в час, коли після негод
Засяє день новий,
Тебе прославить весь народ,
Наш друже бойовий!

ЛИСТ ДО МАТЕРІ

... Утішесь, дорога товаришко Корольова, безсмертям вашої дочки, — імення її житиме в віках.

Я прошу вас прийняти від усіх близьких Гулі товаришів щире подяку за героїзм вашої Гулі — нашої героїні.

Веселощі завжди бриніли круг неї. Хазайка, на хуторі Паньшино, в якій три місяці жила Гуля, говорила, коли дівчина довго не поверталася з передової:

— «От нема Гулі, нема кому й співати».

Ще від воріт чути було Гулю — пісня йшла завжди поперед неї. До свого приходу в полк Гуля працювала в агітбригаді, — віршами та піснями скрашувала вона суворе життя бійців та командирів.

Після приходу в полк, вона стала розвідницею. Під час одної операції поранили бійця. Ні в кого не було ножа, щоб розрізати одягу. Гуля зубами розірвала гімнастюрку, перев'язала рану і разом з розвідниками винесла товариша до нашої частини.

Була вона доброю й дбайливою до товаришів, але й вимогливою там, де мова йшла про інтереси Батьківщини. Якось ходила вона з майором Топліним, командиром полку, по передньому краю. Раптом до неї звернувся якийсь боєць з нового потовнення. Вона його не впізнала й запитливо подивилась на нього. — «А я впізнав вас, — сказав боєць. — Якось під час наступу, всі пішли вперед, а я не пішов... Мені було страшно. Тоді ви схопили мене за петельки, штовхнули вперед, самі пішли, і я пішов...».

Командири першого батальйону іноді жартували: — «Гулю, за кого ж ти замій підем? — А Гуля насмішковано відповідала: — Ех ви, женихи!...».

Але саме цей батальйон Гуля відвідувала частіше за інші. Їй подобались там прості та мужні люди. І не випадково, коли почалися наступальні бої, Гуля пішла до першого батальйону. Вона боролася разом з бійцями цього батальйону. В його ж лавах вона й загинула смертю хоробрих.

Ми поховали Гулю з усіма військовими почестями — на хуторі Паньшино, біля молочно-товарної ферми, де містився командний пункт командира дивізії. Це бу-

ло, пригадую, 25 листопада. Гулю ховали разом з командиром артилерійського полку майором Олексієм Топліним і командиром окремого винищувального артдивізіону Кошкіним. З цього місяця добре видно західний берег Дона з крутими берегами і висотами, але того вечора все було вкрите сивовато-сірою імлюю. Там, кілометрів сім на південь від хутора, в районі висоти 56,8 тривали запеклі бої. Наша дивізія виконувала наказ командуючого армії — зламати лютий опір і зашморгнути смертельне кільце круг 330 тисяч фашистських мерзотників.

Невеликі делегації бійців та командирів приходили проститися з бойовими товаришами. Кожен по-своєму виявляв ласку та любов: хто волосся поправить, хто ватюю чи хустиною зітре куряву з облич. Люди, скидаючи шапки, стояли біля трун, сумні й мовчали. Ніколи не бачив я такої печальної урочистості!

Над могилою героїв говорив євний чоловік — начальник артилерійської дивізії, майор Прозоров. Він хоронив кращих своїх вихованців-командирів і героїню Гулю:

— Хто б міг подумати, що в цій українській дівчині, колишній актрисі, таїться така грізна для ворога сила, така лють до нього, таке героїство! Ця дівчина, разом з бійцями, на висоті 56,8 з гранатами в руках брала штурмом німецькі окопи. Ця сама дівчина в скрутний момент бою за цю висоту підняла взвод, що лишився без командира, й повела його в атаку... Прощайте, рідні Альоша, Костя і Гуля. Ми, хто лишився живим, завершимо ваше благородне діло. Ми присягаємо помститися за вас лютою помстою. Прощай, Альошо, прощай, Гуленько, прощай, Костю! Смерть, люта смерть фашистським гадам!

За командою: «По ворогах Батьківщини, батарею, залпом — вогонь!» — шість гармат дали шестикратний салют. Снаряди з повисом полетіли на ворога.

Кожен з нас, за старим звичаєм, підходив до могили, брав пригорщ рідної землі й сипав на віко труни.

Тепер, у підрозділі, куди, за наказом командира дивізії, зачислено Гулю почесним червоноармійцем, на перевірках особового складу, коли за списком викликають першою — ...червоноармійця Корольову, правофланговий відповідає: — «Героїчно загинула в боях за висоту 56,8».

Відповідаю ще на деякі запитання, що вас цікавлять: Гулю прийнято кандидатом в члени партії, та кандидатської картки, на жаль, вона не встигла одержати. Комсомольський квиток є. Є й фотографія «Йожика», а також фотографія ваша з чоловіком, де ви читаете газету «Юманіте». Комсомольський квиток я сфотографую й надішлю вам картку. Сповіщаю також, що за видагні заслуги перед Батьківщиною в боротьбі з німецькими окупантами — Гулю нагороджено орденом Червоного Прапора.

Дівчата-подруги розповідають, що Гуля дуже любила сина і часто згадувала про нього:

— Коли «Йожик» назвав мене мамою, я ганцювала від радощів.

Якось, одержавши від вас листа, Гуля плакала. В тому листі ви писали: «Ходила гуляти з «Йожиком» і сказала йому: «Все нічого, Йожик, аби тільки надійшов лист від мамі».

В мій увів образ Гулі залишився яскравим і світлим, з незвичайною життєвою силою, невтомністю — в труді і боротьбі, в величчю патріотизму та доброчесності.

З комуністичним привітом, помічник начальника політвідділу по комсомолу

капітан Семен ЗЕНІН

Гуля Корольова —
в ролі Василинки
(фільм «Партизанська дочка»).

Д О Н Я

Першого травня 1942 року Гуля вийшла до нашої кімнати в місті Уфі і сказала:

— Я прийшла прощатись. Через півтори години мій ешелон вирушає на фронт.

Гуля підійшла до свого восьмимісячного сина Йожка, ніжно приглубила його, попрощалася з ним і вийшла. І тільки за порогом, коли вона востаннє озирнулася, в її очах показалися сльозинки...

Гулі ми більше не бачили...

В мою сім'ю Гуля (Маріонелла Корольова) прийшла в 1935 році, дівчинкою одинадцяти літ, мавши вже ім'я видатної кіноартистки, вона знімалася в фільмах «Каштанка», «Баби Рязанські», «Партизанська дочка». Ніякі труднощі, пов'язані з роботою на зйомках, не лякали малолітньої Гулі. За сценарієм, партизанська дочка Василянка має їздити верхи, — Гуля швидко оволоділа мистецтвом гарцювання без сідла; в сценарії був епізод в час зливи — Гуля в самій сорочці глибокої осені знімалася в струменях холодної води.

Героїчна Василянка стала улюбленим образом радянської діворят, поряд з Тимуром Гайдаря, або Петлюкою з «Чапаєва». Щодня пошта приставляла Гулі листи з різних міст Радянського Союзу — від захоплених школярів і комсомольців.

Наступною творчою роботою Гулі був образ «Варяка» в одному з фільмів режисера Л. Лукова. Гуля жила життям образу, — насправді ненавиділа своїх ворогів, любила друзів. Складні, важкі умови роботи кіногрупи гартували Гулю фізично, вчили перемогати труднощі «похідного життя».

Гуля захоплювалась спортом. Її ладну, струнку постать можна було бачити і на ковзалках, і на річці, — вона плавала, грєбала. Відвідувачі спортивних свят київського «Динамо» милувалися з її працївності, з її здорової юної краси, з майстерності молоді чемпіонки — кірової, золотоволосої дівчини з суворим обличчям.

1938 року Гуля була вихователькою в Одеському літньому таборі для іспанських дітей. Досконало володіючи французькою мовою, вона знайшла стежку до сердець юнаків і дівчат — дітей борців за волю іспанського народу.

Майже всі шкільні Гуліні роки пройшли на Україні — в Одесі, в Києві, на Вінниччині, в Донбасі. Вона вчилася в українській школі, і українська мова стала для неї рідною. У мене вдома вона бачилася з усіма тими, про кого другого дня на лекціях літератури доводилося доповідати вчителів. Пригадую, як зніжковів був одного разу Ш. Г. Тичина, коли Гуля, прибівши з школи, винулася до Павла Григоровича: — «А я складала іспит з літератури на «вїдмінню!» Мені припало читати ваші вірші і розповідати про вашу творчість. А вчитель і питає, відкиля це я знаю щодобиці, яких ніде не друковано?..».

На шкільних вечірках, на вечорах у Київській кіностудії Гуля чарувала даром художнього читання, — правдивою, хвилюючою інтерпретацією поетичного слова. Мене вражала її многостороння обдарованість, а зокрема абсолютна музична пам'ять і слух. У моїй творчій роботі Гуля була мені ніби за живого довідника радянських масових пісень. Коли я писав музику до художньо-документального фільму «Квітуча Україна», Гуля мені багато в чому допомогла. Це від неї записав я мелодію іспанської юнацької пісні, — вона перейняла її в українському таборі іспанських дітей... Коли я зробив перші шкільні пісні «Про батька народного, про Сталіна рїдного», я проправ її насамперед Гулі: — «Чи подобається пісня? Чи не нагадає іншої якот?». Гуля зразу вивчила її і була першим її виконавцем.

Згодом, вже з фронту, в одному з листів вона писала: «Кашун твого народження, Пилипко! Вітаю тебе, бажаю тобі великої плодотворної роботи... Знай, що в 12.00 буде в нас залп із кількох батарей по дзютах і бліндажах німців — на твою честь, щоб вони відчувли шпану фронтову радянську музику... а ввечері в землянці на передовій лінії згадаєм тебе, заспіваємо твоєю пісню «Про батька народного». Я вивчила її з нашими бійцями і командирами, вона здорово звучить, грізно-прїзно, коли слідом за мною її підхоплює сонця здорових молодих голосів. Навіть німці притихають і перестають стрїляти. Видно, мороз по шкурі пробїгає, напевно, забиваються кудисьбудь глибше в свої нери, але й там їх настигає мотив могутньої пісні, пісні перемоги, пісні великої любові народу до свого батька і друга, великого Сталіна». (Лист 25 жовтня 42 року). А 8 листопада писала: «В день твого народження наші розвідники пїймали язика. І от ми перед ним проспївали твоєю пісню. Вона так могутньо звучала в нічній тиші, що у фріца аж зуби зацомотїли»...

Ці щирі рядки для мене, автора пісні, безмірно дорогі.

Коли почалася війна, я з родиною переїхав до Уфи. У Гулі народився там синюк (її чоловік був уже на фронті). Серед родин евакуйованих українських композиторів виникла думка — піти до військових госпіталів, обслуговувати поранених. Гуля перша відгукнулася на цей патріотичний заклик і протягом семи місяців працювала в госпіталі з ранку до пізнього вечора, уриваючи лише хвилини, щоб забїгти додому та погодувати своє мале. (Пригадую, я дуже сердився на Гулю, коли вона запізнивалася прийти, — мале починало просити їсти, і мені, відривавшись від праці над оперою «За Батьківщину», доводилося заспокоювати дитину). Бїйці дуже любили Гулю. Весела, ніж-

на, уважна, — несла вона пораненим ласку і тепло. Вона була для них ніжною сестрою. Пізніше, в одному з фронтів листів вона писала: «Коли приходиш до окопу, бійці з такою радістю зустрічають, та ще й дівчину. Дуже приємно від свідомості того, що ти піднесла дух у ребяг, принесла їм вітку, сказала тепле слово... «Відпросилась я в генерала на передову. І ось тут я відчула, як я потрібна. Зі мною бійці й командири діляться своїми радощами і печалями, оповідають про своїх друзів, просять поради, просять допомоги написати листа. Пригадую, одного разу під час бою пішов скілький дощ. А в мене не було плащ-палатки. Коли це бійці побачили, до мене простяглися десятки рук з плащ-палатками. Мене кожного дня запрящують кудинибудь напоїсти, якимсь стороною дізнаються, що я люблю, і до мого приходу готують. Вся ця увага для мене страшенно дорога. Один підрозділ хвалиться перед другим, скільки разів я у них була, і скільки пісень проспівала. І коли я шриділю кому-небудь більше уваги, ніж іншим — образа! Я сама собі нагадую Таню з оповідання Горького «Двадцять шість і одна», тільки, звісно, не з такою кінцівкою».

Одного разу, коли Гуля рятувала пораненого, що лежав між німцями і німецькими окопами, її майже оточили німецькі автоматники. Та бійці ринулись в атаку. Німців прогнали, а Гулю визволили.

Оця глибока товариська дружба, що народжується й міцніє в боях, дружба на все життя, міцно захопила Гулю: «Коли я тільки зможу побачитися з вами (писала вона в листі до матері), це буде прекрасно, але це пов'язано із вратою моєї частини, а це для мене смерті подібно, до того я з нею зжилася і поріднилася».

Листи її для нас були великою віткою. На наших очах Гуля виростала людиною великої патріотичної свідомості, гордою за своїх товаришів-бійців, безстрашною перед лицем щоденної смертельної небезпеки. Гуля-дочка виростала на героїчну жінку, — і я схилився перед її світлим героїзмом, перед величчю її душі.

Дуже зворушувало мене й те, що в умовах тяжкої фронтової праці Гуля знаходила час нести бійцям рідне слово, читати їм твори українських письменників. Якимось вона писала: «Великим успіхом у бійців користується «Карпо Макоздьоба» Ю. Яновського. Читало я його українською мовою, проте доходить до всіх слухачів дуже добре».

А ось рядки з її останнього листа, написаного на передові наступу: «Нам дуже хотілося, щоб Тичина, Яновський, Рильський і інші писали до нашої газети «Червоний воїн»... Нашу газету дуже люблять бійці і командири. У нас зараз багато українців, от нам би дуже хотілося притягти до нашої газети українських письменників»... (Лист 18 листопада 1942 року).

А після того був лист від командира Гуліної частини М. І. Бірюкова, в якому він сповіщав, що 24 листопада 1942 року Гуля загинула на Сталінградському фронті смертю героя. Знайшли її з пробитим серцем.

Врата болюча. І згадуючи коротке життя Гулі, схилився перед красою його. Цільність, глибина,

кришталева прозорість, світозорість у короткому життєвому шляху цієї прекрасної дівчини! В мистецтві, ще дівчатським бувши, вона дала нам немирущий образ героїчної Василишки — «партизанської дочки», в житті — немирущий образ відданого Батьківщині, радянському народові героя Сталінградської епопеї.

В одному з листів Гуля писала таке: «Коли йшли ми в наступ, я стала на бруствер одного окопа, а там була пляшка з горючою рідиною. Вона в мене вибухла під ногою, я й загорілась. Зразу ж зняла з себе чоботи, одягу, загасила і, коли до мене підбігли сапери з лопатами, щоб закопати мене, бо загасити рідину можна тільки прищиплюючи доступ повітря, я вже натягла на себе одягу, а от у чоботи вже шпак не могла взутись»...

Ставало моторошно, коли читав я цього листа, читав про дівчанку, що горить і не згорає, як у тій стародавній казці... Так, це був початок казки.

— Ми чули, — оповідали цієї весни мої дружинні бійці Сталінградського фронту, — в одній з частин була дивна золотокудра дівчина. Йдучи шпереду бійців в атаку, вона спалахувала вогнистим полум'ям, та не згорала, і кучка не брала її. Німців охоплював жах, і вони в паніці тікали. Звали цю дівчину не то Король, не то Короленко, не то Королівна. Так народжувалась легенда...

ПІСНЯ ПРО ГУЛЮ КОРОЛЬОВУ

Музика П. КОЗИЦЬКОГО
Текст О. ІЛЬІНОЇ
Переклад М. СТЕЛЬМАХА

The musical score is presented in a standard format with a vocal line and piano accompaniment. The tempo markings are Moderato and Vivo. The lyrics are in Ukrainian and describe the heroism of Gulya Korolyova. The score includes dynamic markings like *pp* and *mf*, and performance instructions such as "1st time" and "2nd time".

ДОХТУРКА

Оповідання партизанського лікаря Надії МАЄВСЬКОЇ

Незадовго до війни мене, молодого лікаря, ординатора харківської клініки професора Когана-Ясного Наркомат охорони здоров'я Української РСР відрядив на тимчасову практику до села В., до колгоспу «Вільний край».

Ніколи я не забуду цього села. Круг нього в степу бринів п'яний дух конопель: колгосп-мільонер вирощував нові гатунки пшениця й прядява. Ходили там великі череди, отари, табуни. Була своя пташарня. Газогенераторний млин. Власні торфорозробки. Будували й електростанцію. Велика лікарня стояла на майдані. По всьому селу — багато квітників, а найбільше — при амбулаторії, де я працювала. Вулицям гула школа. Повно людей бувало в бібліотеці, в клубі, біля радіовузла, в великому парку. Фруктовий сад простягався аж на 25 гектарів. Виросли в колгоспі й свої агрономи, садівники, зоотехніки.

Йвіва та зугарна молодь села швидко прийняла мене до гурту, я — дочка сільського вчителя з Дніпропетровщини. Заприязнилась я і з літніми людьми, — от і досі не можу забути Варвару Ювну Грищину, стареньку жіночку, що звесь світ дивувала, економлячи конопляне сім'я: замість восьмидесяти кілограмів, висівала з тими ж наслідками лише одинадцять.

На початку війни моя практика в тому селі вже скінчилась, але я все відкладала повернення до Харкова: трудно було розлучатися з людьми в таку скрутну хвилину. Коли фронт доповівся вже до самого села В., я прийшла до Степана К., до голови колгоспу.

— Що будемо робити? — спитала я.

— Одвеземо тебе в тил. Скінчилась твоя практика в нашому селі. Йдемо... воювати.

— Я з вами.

Він поглянув на мої високі сапожки й сумно посміхнувся:

— Куди тобі? Обмундшування в тебе, товаришу доктор, не зовсім... А в лісі й не буде ні білих халатів, ні тихих палат. А ти — з ланцетом...

— На війні й ланцет — гостра зброя...

...Коли загін рушив до лісу, — нас було шестеро: я і п'ятеро чоловіків.

Три дні не вгавала холодна осіння злива. Високі сапожки в'язли в багні, і я шохвилини спинялась, рятуючи єдине взуття. Степан бурчав... Почували ми в ожередах соломи, потім знайшли притулок у... барсучих печерах. Довелось розрити землю, щоб зробити їх придатнішими для життя.

Озброєні ми були двома німецькими гвинтівками, двома бельгійськими, одною мисливською рупницю-центральною, та ще якась червоноармійська частина, відступаючи, подарувала нам пістоль ручних гранат, пістолет і компас. З отаким арсеналом ми й стали шападатти при дорозі на німецькі частини.

Двоє-троє наших бійців ставали до бою з десятками добре озброєних фашистів і щоразу поверталися з перемогою.

Людяність по найближчих селах про нас не забувала: не було дня, щоб ми не знайшли в старих скиртах — хліба, картоплі чи ще якого поживку. І не було дня, щоб до нашого загону не приходили нові люди. Ми й самі не помічали, як із барсучих пір перейшли до землянок, збудованих власними ж руками, і вогнище наше палахкотіло вже не під крилатою липою, а ніби вдома під стріхою, та й люди йшли до нас, як додому, шукаючи допомоги й поради.

— Ви ж тут тепер — наша радянська влада, — говорили колгоспники.

По селах ховалися поранені бійці та командири, що пробиралися з оточення до своїх частин. Цих людей треба було лікувати, і загін ухвалив — послати мене до села Н., і я стала «приватним лікарем».

Якось, коли в мене на перев'язі було двоє поранених, боєць і комісар, до села вдерлась німці. Наші партизани розсіпались і зустріли фашистів вогнем, хоч тих було втричі більше. Я переодягалась за селянку й пішла по вулицях. Ніби шукало свою дочку, а сама тим часом допомагало пораненим. Повзав від одного до другого, аж гульк — той самий комісар, стікаючи кров'ю, стріляє в фашистів.

— Хто дозволив покинути ліжок? — питаю.

— Дай перед смертю вляпсувати ще кілька гульк.

— Навіщо ж перед смертю? — але тут я побачила його мертво обвислу ліву руку. Перетягнувши його з допомогою колгоспниць до найближчої клуні, я виявила, що в бою комісара знов поранено.

Поки я, липивши знайому дівчинку насторожі, накладала йому шини на переламану руку, бій тривав. Німці захопили двох на-

ших товаришів. Але партизани ніколи не лишали товариша в біді, і взятих у полон наші відбили, а німці з великими втратами мусіли відступити. В цьому бою поранили й медсестру. Партизани одвели її до лісу, на свою базу, а я знову лишилася в селі, продовжуючи «приватну практику». Лікувала я, звісно, і комісара, а коли його рани стали гоїтись, він зник.

Після того великого бою, другого дня, наскочив на село карний загін, 170 зарізак, і оголосив:

— За голову командира загону повертамо десять голів худоби. За голову рядового партизана — чотири корови. За голову жінки, що подавала медичну допомогу пораненим партизанам, — теж чотири.

Довго висіла об'ява, поки знайшовся один зрадник, староста села, і я мусіла поквантути «приватну практику», і знов опинилася в загоні.

Загін тим часом виріс у велике з'єднання. Партизани висаджували мости, пускали під налив поїзди, варади зрадників, знищували фашистські гарнізони.

Якось привезли до мене молоденького партизана. Хлопця тяжко поранили в ногу. До рани потрапив клалоть шинелі. Почався септичний процес, і треба було відтяти ногу по коліно.

Загін стояв тоді в лісі, чекаючи нападку німців. Операційним столом був звичайний селянський віз. Не можна було навіть випрягти коня, — його тримали за повід, щоб одразу ж вивести пораненого в безпечніше місце.

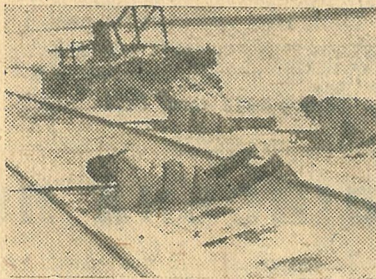
Оперувала я під загальним наркозом. Це була моя перша серйозна хірургічна операція: алже я — терапевт. Хвилювався тоді й Степан, командир загону, хвилювались і бійці. Хвилювалась найдушече я сама, але життя молодому партизанові таки врятувала.

Через якийсь час німці заекло стали подовати на нас. Ховалочи сліди, ми вже не бували по селах. Фашисти дізналися про наш табір і стали з автоматичних гармат прочісувати ліс, а потім оточили нас, стріляючи з мінометів, кулеметів і автоматів. Тим часом, загін одвіз мою санчастину з усіма пораненими до сусіднього монастиря. Це

була старовинна обитель: високі мурви, три залізни брани, розлогий сад, багато келій, що з них німці вже поробили стайні. Організувавши оборону з легкопоранених та з персоналу санчастини, ми влаштували тут пункт першої допомоги. Фашистські недолудки стали обстрілювати й монастир, але старі стіни рятували нас.

Бій тривав зраня до ночі. Німці звужували кільце, певні своєї перемоги, але несподівано на них ударили ззаду. Це розвідники нашого загону, важкачі життям, прорвались через німецьке кільце, до сусіднього загону, показали, куди саме треба вдарити, і сусіди помогли нам. Німці втекли. А поранені ще довгенько вилежувалися в монастирі, так немов у госпіталі, деє в далекому радянському тилу.

Лікували ми не тільки своїх поранених. До нашого «шпитало» приходили й селяни з околиці — кілометрів за тридцять, за сорок навкруг... Але чим лікувати? Не маля я ні ліків, ні бинтів, ні інструментів, і от наш Степан вирішив усе це роздобути.

Партизани.

Фото Я. Давідзона.

Дізнавшись через розвідників, де розташовано великий медичний склад, наші впадали на німецький гарнізон і взяли з бою санітарну машину, цілий віз медикаментів, переважувальний матеріал, бікси — металеві банки для стерилізації і навіть інструментарій. На багатьох із цих дорогоцінних речей стіляли французькі, бельгійські та польські табра, бо все було напрабоване по різних країнах.

До нашого загону прийшло якесь подружжя. Жінка була вагітна, ми її і зовсім заборонили будучо робити. А дора була гаряча. Часто бували сутички, і в загоні піком було поратися в хазійстві. Вагітна жінка благала, щоб її доручили якесь діло, та Степан говорив:

— У Радянськїм Союзі кожна вагітна жінка має право на декретну відпустку. От хай вам і дохтурка скаже...

Жінка народила хлоп'я. Я приймала дитину. О тій порі Степанова трупа повернулася з тяжкого бою, і раптом така радість: дитина! Ну, звісла річ, улаштували ми «хрестини». Піднявши чарку, Степан звернувся до мене:

— Ну, повітучо... Не даром тобі ордена дали, — і випив на радощах за моє здоров'я: він став недавно моїм мужем.

Якось дорогою зустріли ми трьох вершників. Один із них крикнув мені, вітаючи:

— Здорова була, дохтурко! Не впізнаєш? Не годиться забувати пацієнтів.

Дивлюсь я на нього й бачу, що це той самий комісар, якому я шили пакталато. Селянка тоді, себе ще жаліючи, виходила його, а потім одвезла до партизанів, де він і став комісаром...

Побували ми тоді і в нашому селі В., звідки вийшов загін, — перш шестеро. Від колгоспу «Вільний край», що в ньому Степан, ніні орденоносний командир партизанського з'єднання, був колись головою, — від колгоспу й сліда не лишилось. Від згарища трудно було дихати. Зник у селі веселий дух свіжих палайниць, парного молока, біленого полотна, меду, антонівки... Не стало й квітів біля моєї амбулаторії: вони не взошли, ні, їх просто вигоптано. Не стало над селом

і крутих пахоців конопель, бо німці забороняють сяти всі культури з буйним та високим стеблом, щоб не ховались партизани в соняшниках, у конюші та в кукурудзі. Не знайшли ми в селі багатьох друзів. У колгоспі «Вільний край» німці розстріляли багатьох колгоспників і, насамперед, експонентів Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Варвару Ювну Грицунову німці повісили.

— Розводила прядиво, — жартував пан офіцер. — Оце тобі з того ж прядива й петелька на шию...

Смерть, знущання, пощесті, — от що принесли окупанти на нашу землю. В навколишніх селах спалахнула страшна епідемія сильного тифу. Німці лікували населення по-гітлерівському: приходили до хворого, пристрілювали його самого, а заразом, «для профілактики», щоб не розносились пощесті, тут же розстрілювали і всю сім'ю.

Люди пинували, і закін знову послав мене на села.

Про якусь лікарню чи бодай про амбулаторію нічого було й думати. Але самі селяни стали мені в поміч. Люди звільняли просторі та світлі хати. Мили стіни й підлоги, білили, вибирали для операційних потреб міцніші столи, зносили перев'язувальний матеріал — рушни-

ки. Навіть вату приносили: поролі старі ватянки та ковдри, примітивними способами дезинфікували й тягли до мене:

— Бери, дохтурко. Лікуй.

Коли доводилось лікувати на селах і своїх партизанів, і зайшлих червоноармійців, що пробірались на вільну землю, колгоспники радо віддавали свої ліжка, подушки й оліяла, а самі стелились долі чи на печі. І все це — не без смертельної небезпеки: німці вишпорили всюди... Лежачим хворим люди віддавали останній шмат хліба. Ходили по сусідах, шавіть по інших селах, шукуючи яблук чи молока для свого хворого, а «свій» — був незнайомим чоловіком, якого вони вперше бачили.

Гітлерівці запроваджували свою страшну «профілактику», а ми мусіли припинити розповсюдження пощесті. Дезинфекційних камер у нас, звичайно, не було; в пригоді стала охайність самого народу. Старі порадили влаштувати дезинфекцію одяжі в печі. Варисту піч розжарювали, черинь підмітали вогнем до останньої іскри, в порожню піч ставили клітку з дров, а зверху клали одяжу.

Наші люди допомагали мені, і страшна пощесті стала вщукати.

Та німці творили своє чорне діло: плюдрували села, гнали людей

на каторгу, знищували, хто чинив опір. В одному селі розстріляли все населення, навіть немовлят.

На купі тіл колгоспники з сусіднього села знайшли живу дитину. Мертва мати міцно притискала її до себе. Вальчи життям, селяни сховали її, а вночі принесли нам до лісу.

То була дівчинка місяців п'яти-шести, з вогнепальною ранною в скроні. Ми її обмили, нагодували молоком, перев'язали.

— А як її звать? — спитав хтось.

Та ймення, звичайно, не знав ніхто, і партизани стали називати дитину імен. Сперечалися довго, і, нарешті, ухвалили:

— Хай буде Віра!

— Віра в нашу перемогу.

І от Віра стала партизанською дочкою. І наші підричники, розвідники, снайпери та мінометники — всі знаходили час, пробірались на села по молоко для нашої дитини.

Німецькі почвари стерли з лица землі Вірине село, знищили все його населення, не пожалівши навіть п'ятимісячного немовляти. Але дитина потрапила в дбайливі й ласкаві руки народу й лишилася жити.

І вона продовжуватиме рід свого села, рід свого народу.

Записав С. ПЕРСОВ

ВЕДМЕДІВСЬКА ПОПІВНА

У першому томі «Записок Юго-Западного отдела Императорского Русского Географического общества» (Київ — 1874) надруковано кілька народних переказів, записаних відомим українським етнографом П. П. Чубинським, а між ними й легенду про ведмедівську попівну, дівчину-воїна.

В передмові до своїх записів П. П. Чубинський відзначає, що «Україна была поприщем постоянной борьбы. Народ испытал всевозможные бедствия от внешних и от внутренних врагов. Но он не оставался пассивным. Он мстил врагам, он обнаруживал геройские подвиги. Само собой разумеется, что народное творчество всецело эти подвиги, воспело своих любимых героев. Песня — это душа народа, в ней — чувство и мысли его. Но независимо от песенного творчества, народ хранит воспоминания о давно прошедшем».

В народній пам'яті зберігся образ дівчачий — попівниці козаків — попівни з м. Ведмедівки. Мені вдалося записати уривок пісні про цю малоруську Іоанну Дарк, а також переказ

про напад турків, у відсічі якому брала участь ця дівчина.

«Орда як йшла, то люди ховались у замок, і під землею були такі ходи, що їми до води добрались. Там довго вони жили, поки орда не піймала чоловіка, і той мусів їм показати — куди ввійти їм до брами. А там була попівна, котра не пускала їх у замок...»

Славний город Ведмедівка

Всіма сторонами,

Та не много жило людей

Да за ворогами.

На святую Пречистую

В усі дзвони дзвонять,

І старі і малі!

Уголось глосять:

«Ой, не будемо проклятим,

Не будемо коритися.

Єсть у нас яєне оружжя,

Будемо боронитися!».

Ведмедівська попівна

Голос учинила:

Сімсот турок-яничар

З коней повалчала.

ЛИСТ НА УКРАЇНУ

ДО СЕЛА КРАСНОСІЛКИ,
ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОГО РАЙОНУ,
КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Цей лист надійде до вас, у Красносілки, в той недалекий щасливий час, коли під ударами Червоної Армії тікатиме німецький шакал через красуню-Олександрію на Знамянку і далі — на захід. З цим листом прийде медаль «За оборону Сталінграда» і орден Вітчизняної війни. Вони належали красносілівському комсомольцеві, воїну і героєві Грицю Чухнові. Навіки вони залишаться в роду Чухна, і коли далекий правнук запитася про них, нехай відповіддю стане оцей солдатський лист.

..Фашистський звір скажено рвався до Волги. Край Сталінграда, притиснута до Волги, стояла гвардійська дивізія генерала Жолудьова з славнозвісної сім'ї 62 армії. Від командного пункту дивізії вогневі рубежі рот декалили за якихось 500—600 метрів. Генерал наказав: «Стояти на смерть!», гвардійці відповіли: «Вистоїмо!», і кожен камінь став дотом, зруйнована стіна — фортецею. Волга кипіла вогнем і залізом. На обидва береги, на піщані островці падали міни, бомби, снаряди. Ворог знав, що до радянських воїнів йдуть водою з лівого берега на правий боєприпаси, харч, поповнення людьми.

Шофер Гриць Чухно, поставивши мотор з автомашини на великий човен, вислухав наказ і рушив. Моторний човен був до краю навантажений мінами, гранатами та пляшками з запалювальною рідиною. Навколо танцювала смерть. Німецькі міни і снаряди лягали за десяток метрів. Після кожного розриву лунав голос Гриця: — «Пронесло! Волга велика, а човен маленький. Налягай, хлопче, бо веземо смерть німцям!» — і так, без унину, без втоми ходив його човен раз-пораз через скривавлену Волгу.

На мінах, привезених моточовном Гриця Чухна, підірвалось 16 жовтня багато німецьких танків. Пішли в діло й гранати, й пляшки. Гвардійці Жолудьова зірвали атаку гітлерівців.

Іншого разу — з сталінградського берега на лівий — рушив Гриць Чухно в пізні присмерки. На борту він мав кількох пасажирів і багато запасних частин, які зняв з розбитих на березі машин.

Волга гралась човном. Чорна вода захльоскувала його. Тільки майстерність водія та спритність його друга — стернового Корольова врятували човен від загибелі. Пілотками й казанками вичерпували воду пасажирки. Коли до лівого берега лишалось не більше ста метрів, човен таки став тонуть.

— Даю четверту швидкість! Або човен піде на дно, або нас внесе на берег, — крикнув Гриць, і хвили, ніби приємніли перед мудрим завзяттям людини. Вони підхопили і виплеснули човен на берег.

Стерновий запитав:

— Як бути? Чи ж доведемо знов до того берега? Може перечекатьмо?

Відповів Чухно:

— Наказ є наказ. Ми відповіли: — «Єсть», — значить зробимо. Знімай, викручуй одяг, поки вантажать боєприпаси.

Кілька рейсів зробив Чухно тої штормової ночі, в переддень німецького пітурму. Осколок німецької міни пробив борт. Гриць залав пробойну, і до ранку таки виконав наказ свого генерала.

Генерал нагороджував відважних оборонців Сталінграда. Викликали Григорія Йосиповича Чухна. І в ці найщасливіші хвилини його життя, за спиною руського міцного Гриця стояли ви, рідні і земляки. За ваше визволення боровся ваш син, брат і друг.

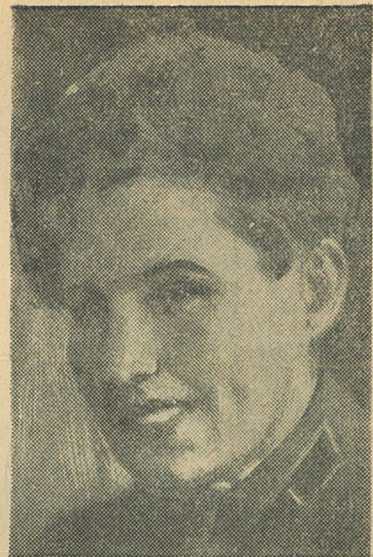
Та не судилося Григорієві Йосиповичу вернутись до вас у Красносілки. Виручаючи товаришів, він загинув 11 березня, після переїзду з Сталінграда, на іншому фронті.

Вічна слава і вічна пам'ять йому!

Ви, радянські люди з села Красносілки, дістанете цього листа в день свого визволення. Коли знову зацвіте земля наша, ви поставите на сільському майдані пам'ятник своєму відважному синові. На п'єдесталі треба вибити з граніту медаль «За оборону Сталінграда».

Семен СУМНИЙ

Діюча армія.

МАЙОР СЕРАФИМА СИТНИК

Висока, в білому кошуку, з непокірним руським чубом, який вона щораз ховає під шкіряну кубанку, з веселим сміхом, з усім блиском молодості та сили — такою з'явилася перед нашою акторською бригадою Серафима Захарівна Ситник, командир батальйону зв'язку. Біля столу начальника політвідділу вона доводить, що для її батальйону потрібен окремий концерт.

Наступного дня — концерт для зв'язківців. В першому ряді — чорноокий сержант Ліза Плаксіна, маленька, кирпата Дуся Трохименко і спритний, франтуватий молодший лейтенант Купорадзе.

Починаємо концерт. Ситник слухає з хвилюванням, часто мимоволі вона робить руками якийсь рух.

Увечері Сіма завітала до нас. Вона змінила гімнастборку на темну, військового крою, сукню. На грудях у неї сяє орден бойового Червоного Прапора.

В кімнаті лише стіл, стільців нема. Сідаємо на чемоданах і футлярах спід музикальних інструментів. Нашу гостю не впізнали. Вона збентежена, їй якось ніяково в цій сукні, що її вона одягла ще вперше за час війни. Сіма ніяквіс від нашої уваги.

Ми розповідаємо їй про Москву, про життя в тилу. Сіма пожаваїпала, дізнавшись, що серед наших акторів в мало не її земляки.

— Ви з Дніпропетровська? А ви — з Одеси? А я з Кіровограда, там народилася, вироста...—

І перед нами вже не бойовий командир, суворий та авторитетний серед бійців, а жінка, що пройшла тяжке життя, жінка, якій війна принесла велике особисте лихо.

Родина у Сіми була велика, са-мих тільки дівчат четверо.—Прав-да, батько завжди вважав мене за третього свого сина. — Хіба вона дівчина? — казав він. — Завжди подряпана, з розбитим носом, та й забавки в неї якісь хлоп'ячі... Не дочка, а лихо!

Вісімнадцяти років вона пішла до військової школи. Цю пору згадує й зараз, як найвеселішу в своєму житті. — Таких пісень співали з курсантами та жінками командирів, — каже Сіма, — що аж дух забивало...

Війна застала її в рідному Ки-ровограді. Попрошачалась вона з рідними — з матір'ю, з сином, і пірнула у війну наче в воду — з головою.

★

...Перед, очима встають димні заграви Чернігова. Ми відступали, чорні від журби, від люті, від вогню. Я була при штабі армії з своєю частиною. Все майно, доку-менти, багато рацій, дріг і інші речі зв'язку навантажено на ма-шини. Ворожі автоматники вже просочилися на вулиці. Скрізь на нас чатувала смерть, але ми ви-рішили не залишати ворогові й мотузку. Коли я нарешті наказала

вивести колону з майном у тил, виявилось, що нема на місці лей-тенанта, начальника колони. «Втік, злякався! — майнула думка. — Власними руками задушу!» — але в ту мить за мою спиною вибух-нула бомба...

Опритомнівши, розплющила очі і побачила бліде, розгублене об-личчя лейтенанта, начальника автоколонни, що залишилась у мі-сті. Я рвонулась до нього і, знову втрачаючи свідомість, встигла ли-ше крикнути: «Вбийте його!».

Серафима Захарівна розповідає, що цей лейтенант спокотував свою вину. Він побіг до міста і вже з боєм вивів геть усю коло-ну, а в наступних боях показав себе, як справжній командир і боєць. Сіма дістала десять ран, і тільки міцний організм повернув її до життя. Вийшовши з госпіта-лю, вона дізналась, що в Гомелі загинув її чоловік — полковник.

Ми необережно спитали її про сина, про матір.

— Убили німці Валерика, — по паузі відповіла Сіма. — І матір убили. А хату спалили.

Ми схилились над фотографією хлопчика з білявим чубчиком, з ведмедиком у руці.

Сухі очі Сіми помітно темні-шають, брови зійшлись у суворій складці.

Муки й лють цієї жінки нам зрозумілі, і ми мовчимо...

Непомітно збігає час. В хаті вже зовсім темно. Розмова наша чомусь переходить на шепіт. Опів-ночі ми проводжаємо Сіму. Вла-дичині спалахують і гаснуть ко-лорові ракети. Десь знялась за-грава. Нас зупиняє патруль:—Пе-репустка? — Сіма відповідає: «Москва»... Москва! Наше місто! Далека і близька, улюблена Мос-ква... Ми висловлюємо бажання: зустрітись би в Москві!

І ми дійсно зустрічаємось у Москві, в госпіталі. Сіма схудла, але лишилась такою ж живою і бадьорою.

— Хотіли залишити мене на ро-боті в тилу. А я сказала їм: бій-цем піду, але однаково буду в своїй частині — там моя душа, там мій життя... У мене з фрідцем ще не всі рахунки зведено...

— Ну й що?

— Ось наказ. Іду на фронт...

Ми давно вже не бачили Сіму, але знаємо на якому вона фрон-ті... В добрій поголоски швидкі ноги... Ми знаємо, що Сіма вже майор, що її нагороджено й ор-деном Вітчизняної війни II ступе-ня. Ми віримо, що зустрінемося з нею ще не раз, і тоді можна буде розказати ще про історію життя і боротьби звичайної української жінки-воїна, командира Червоної Армії.

Части вам доле, Сімо Захарів-но!

А. ГАЙ

ДІВЧИНА-ВОЇН

В старовинних народних думках та історичних піснях живе немирущий образ української жінки-героїні. Дума про Княгиню-кобзаря, що відвагою своєю виручає чоловіка з неволі, дума про Марусю Богуславку, пісні про дівчат-воїнів. Уривок з одної такої пісні про вдовину дочку ми подаємо тут. Її за-писано на Київщині, хоч інші варіанти її відомі й біля Львова, і на Буковині. Пісню цю ми взяли з першої збірки В. Антоновича та М. Драгоманова — «Исторические песни малорусского народа», виданої в Києві 1874 року.

Та й чую — загадано та й заповідано:

Усім козаченькам та в військо йти,

У кого є сини — то висилати,

А в кого нема — то наймати.

Жила вдова на край села,

Та не мала ні одного сина,

Тільки мала одну дочку Катериночку,

Та й тую в військо вряждала,

А вряждаючи, наущала:

— Дочко моя, Катериночко!

Як будеш ти в військо йти,

То не попереджайся перед війська

І не зоставайся позад війська,

Та держись війська середнього

І козаченька сердешного.—

Дочка Катериночка не послушала,

Конем попереду поїхала...

(В галицькому варіанті цієї пісні, опубліко-ваному 1894 року у львівському журналі «Життя і слово», співається:

«Наперед війська виїхала,

Ой, виїхала, ще й вивирьнула,

Шабелькою та вимахнула»...)

НА ФРОНТАХ

ліворуч — лікар Н-ського підрозділу Червонопрапорного Балтійського флоту — А. Н. Герашенко. Брала участь у чотирьох десантних операціях;

праворуч — старший лейтенант доброволець Марія Мартиненко, відважна розвідниця;

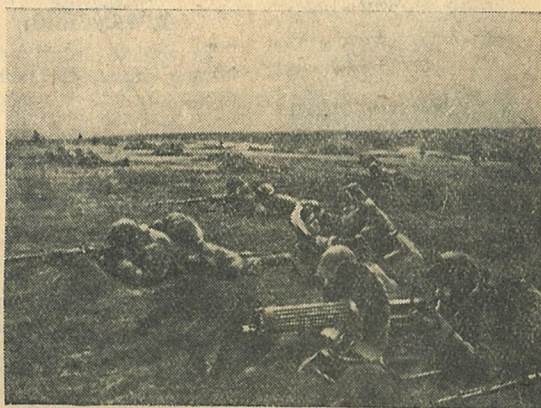
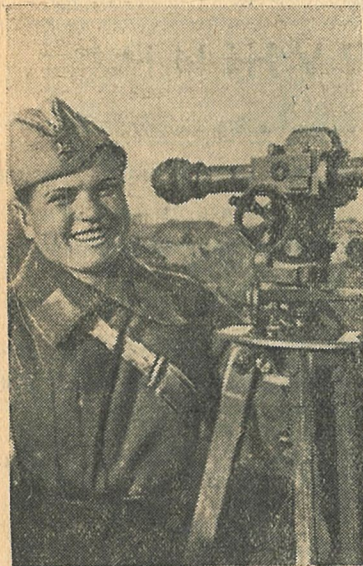
посередині (зліва направо) — одна з найкращих зенітниць Н-ської частини — доброволець Н. Руденко;

— технік-збройовик Маруся Ющенко (Західний фронт);

— доброволець, дівчина-зв'язківець А. Антонєць;

внизу (зліва направо) — практичні заняття в школі медичних сестер;

— на полі бою. Військовий фельдшер гвардієць Ольга Масличенко допомагає пораненому молодшому лейтенантові тов. Зелікову.

КАВАЛЕР МАРИНА ГНАТЕНКО

В одному з військових госпіталів нещодавно вручали нагороду групі медичних працівників Північно-Західного фронту, нагороджених орденами та медалями Союзу за зразкове виконання завдань командування на фронті боротьби з німецькими загарбниками.

До столу підходить депутат Верховної Ради Української РСР Марина Василівна Гнатенко. Героїня мирної праці, зачинателька стахановського руху на бурякових полях України, нагороджена колись орденом Леніна, стала тепер заступником начальниці Н-ського госпіталю. Марина Гнатенко всі свої сили віддає новій роботі, повертаючи до лав Червоної Армії поранених бійців та командирів.

Марина Гнатенко приймає з рук представника командування урядову нагороду — орден Червоної зірки.

КАВАЛЕР МАРІЯ ЛІСОВА

Учасниця оборони трьох міст — Одеси, Севастополя і Сталінграда — Марія Миронівна Лісова, старший лейтенант. В одному бою Лісова врятувала життя 24 пораненими бійцям та командирам.

КАВАЛЕРИ ОРДЕНА ЧЕРВОНОЇ ЗІРКИ

КАВАЛЕР НАДІЯ МАЄВСЬКА

Лікар Надія Маєвська, колишня співробітниця харківської клініки професора Котана - Ясного, одержала свій орден за звитяжні діла в партизанському загоні. Оповідання партизанського лікаря Маєвської, кавалера ордена Червоної зірки, читайте в цьому номері журналу «Україна».

КАВАЛЕР КУЧЕРЕНКО

Колішній робітник миколаївського суднобудівного заводу імені Андре Марті — Г. Т. Кучеренко, прийшовши на фронт, став льотчиком - винищувачем. Кучеренко збив два фашистські літаки сам і два — в групі, разом з іншими льотчиками.

КАВАЛЕР АРТЕМЕНКО

Танковий батальйон ішов в атаку. «Т-34» вискочили з лісу й помчали до німецьких позицій. З танками були сапери. Без них танки не змогли б на тій ділянці йти на бій. Місцевість перед ворожими укріпленнями була зрита великими глибокими ямами, воронками від важких снарядів та авіабомб. Сапери мусіли, просуваючись попереду танків, показувати їм безпечний шлях.

Перед командирською машиною йшов досвідчений сапер Артеменко. Під кулеметним обстрілом, він плазував або йшов на весь зріст, показуючи своєму танкові проходи в мінних полях.

Через кілька хвилин передовий танк прорвав першу лінію німецької оборони. Артеменко зіскочив на нього, і раптом помітив ліворуч, в чагарнику, засідку — двох німецьких солдатів. Вони чекали наближення танка, щоб знищити його. Сапер миттю зважив обставини: праворуч — круча, ліворуч — болото, просуватись можна тільки серединою. Артеменко зіскочив з танка й вистрелив у німців — од-

ного вбив. Другому пощастило жбурнути щось на самий танк. Сапер помітив це. Гітлерівець кинув на командирську машину магнітну міну. Артеменко знищив і другого фашиста, ще мить і він знову скочив на танк. Швидким рухом він схопив магнітну міну за держак, одірвав її від панцера машини й кинув геть. Міна розірвалась у воронці. Це була магнітна міна з затриманням дії на 12 секунд.

Коли скінчився бій, командир танкового батальйону розшукав сапера Артеменка й гаряче поцілував його.

Хороброго сапера нагороджено орденом Червоної зірки.

ДРУЖИНІ

Я був у тих краях, де народилась ти.
Благословенний край в душі моїй — навіки.
Чужинцем зрубані, лежать навкруг сади,
Не сріблом, — кров'ю сповнилися ріки.

Шукав я дім, де з материних рук
Зійшла і вперше ти на землю стала.
Кружляв над згарищем у чистім небі крук,
Немов над спогадом святим моїм потала.

Я далі йшов: у гай, де вперше тебе стрів,
Де сильні юністю, ми вдвох стрічали ранки...
Поміж сухих, безлистих яворів
Розстріляні лежали партизанки.

Я зняв кашкет. Печаль моя і гнів,
І спогад мій — в єдине, — в помсту злиті.
За все, за все, що вистраждав, любив,
Встократ заплачете, кати несамовиті.

І все навкруг озвалося: — Встократ!
Моєму серцеві земля твоя сказала:
— Звитяжцем, месником іди вперед, солдат,
За ту любов, що я подарувала.

М. НАГНИБІДА

М. Пимоненко.

Весілля.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Поетеса Леся Українка все життя дбала, щоб її поетичне слово «луну гірську будило, а не стогін», і всю силу свого многогранного таланту скеровувала на те, щоб кувати «словачечі», готувати зброю для майбутніх вояків за людську правду і волю:

«Месники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одважно до бою.
Зброю мою, послужу зоякам...».

Особисте життя поетеси являє собою зразок мужності і величч людського духу. Змалку почала вона хворіти на сухоти; все життя боролась поетеса з смертельною хворобою, мандруючи для лікування по світах і тільки вряди-годи повертаючись на Україну; але ніколи не підупадав її дух, ніколи не світилось в її віршах безнадії. Своє велике особисте горе ховала вона в мужньому благородному серці. Своїх жалів не виносила на люди. Є у поетеси один вірш величезної людської туги, що переповнила її вщерть і ось-ось хлюпне страшною кривавою раною, та й тут поетеса не шукає співчуття, її горе мусить викликати жах

перед людськими стражданнями, а відтак і активний протест, заперечення слабодухості:

«Хотіла б я вийти у чисте поле,
Припасти лицем до сирій землі
І так заридати, щоб зорі почували,
Щоб люди вжахнулись на сльози мої».
(«Горить моє серце»).

Великий сучасник поетеси, Іван Франко, так охарактеризував нам образ і творчість Лесі Українки: «Від часу Шевченківського «Поховайте та вставайте», Україна ще не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст цієї слабосилої, хворої дівчини»...— і далі: — «Читаючи м'які та рознервовані писання молодих українців-мужчин і порівнюючи їх з цими бадьорими, сильними та сміливими, при тім такими простими словами Лесі Українки, мимоволі думаєш, що ця хвора слабосила дівчина трохи чи не самотній чоловік на всю новочасну Україну».

Леся Українка — вся пристрасть, вогонь, невпинний рух уперед, попри всі перепони і життєві незгоди. Вона згоріла не як сліпу-

чий феєрверк, а як благородне полум'я, що воглоє крицю і стать людські серця.

Народилася Леся Українка (Лариса Косач) 1871 року, померла 1913 року. 42 роки життя, з них майже 30 років кипучої літературної діяльності, бо вже в 13 років поетеса опублікувала свій перший вірш «Конвалії». Образи, що їх створила поетеса, багато чим нагадують їхнього творця. Уже в своїй ранній поемі «Самсон» Леся Українка показала патріотку-філістимлянку Далілу, що мстить над Самсоном за наругу над рідним краєм. Отак у біблійному сюжеті поетеса знаходить матеріал для створення національної романтичної поеми та проголошення своїх патріотичних поглядів.

Патріотизм Лесі Українки ніколи не був пасивним уболіванням чи жалю над долею свого краю. Вона любить свій край, а тому ненавидить його ворогів. У вірші «Товарищі на спомин» Леся Українка прямо говорить:

«Що ж, тільки той ненависті не знав,
Хто цілий вік нікого не любив».

А віща Касандра в одноімennій поемі? Горда і розумна жінка, з величезною силою пристрасті. Вона бачить слабі сторони свого народу і віщує йому біду від ворогів-напасників. Але вона не покiрна перед ворогом; не вороном кряче вона над головою свого народу, накликаючи біду, а обвинувачем суворим, бо їй болить доля рідного краю.

Касандра-пророчиця має величезну моральну силу, яка ставить її понад усіма, примушує близьких і кривних ставитись до себе з повагою і навіть острахом, підкоряє їх своєму впливові.

Може, в характері Лесі Українки було й дещо від Касандри, бо й вона любила свою батьківщину, свій народ, але не закривала його болячок і вад. Невблаганна й сувора до себе, вона була такою ж і до тих, хто вільно, чи не вільно завважав поступові і розвиткові свого краю. Глибоко шануючи Ів. Франка, Леся Українка вступила з ним в гостру літературно-політичну дискусію з приводу питань ліберального буржуазного руху на Україні (стаття «Не так ті вороги, як добрі люди»). У вірші «О, знаю я...» поетеса, говорячи про життєву боротьбу і своє місце в ній, пише:

«Я знаю се і жду страшних ночей,
І жду, що серед них вогонь той загориться.
Де жевріє залізо для мечей,
Гартується ясна і тверда криця,
Коли я кричею зроблюсь на тім вогні,
Скажіть тоді: — Нова людина народилась;
А як зломлюсь, не плачте по мені.
Пожалуйте, чому раніше не зломилась».

Отже, до людини духовно хворої та безсилої не мусить бути ніякого співчуття, отруєне дихання розпачу і зневіри треба гнати геть, гартувати сили і волю в ненастанній боротьбі,

не закриваючи очей на вади і хиби,—тож скорше й краще їх можна буде позбутися.

Леся Українка створила в українській літературі образи світового значення і прометеївської сили. Такі перлини, як «У катакомбах», «Касандра», «Камінний господар», «Лісова пісня» — стали скарбом не лише української, а й усіх слов'янських літератур, стали на почесне місце між творами світової літератури. Хочеться сказати тут про типи жінок, що їх описала Леся Українка. На той час в українській літературі були вже образи жінок, що викликали багато наслідувань. Найсильніші жіночі образи дав геніальний Шевченко: його «Катерина», «Наймичка», біблійна «Марія», мати у «Неофітах» — і сьогодні ясніють у світовій літературі. Проте, після Шевченка в українській літературі образ жінки далі побутово-романтичної грані не розкривається. Це — або ідеальна стара мати («Пропаща сила» — Панаса Мирного), або ідеалізована романтична красуня («Орися» — Панька Куліша), або ж, пізніше, знову таки ідеалізована інтелігентна дівчина, що ладна йти за своїм героєм-просвітителем хоч на край світа («Юрій Горovenko» — О. Кониського, «Сонячний промінь» — Б. Грінченка).

Ів. Франко в своїй драмі «Сон князя Святослава» явив нам образ жінки-патріотки Предслави, дружини ізгоя Овлура, та ще в поетичному творі (писаному, як задум опери) «Камінна душа» дає образ дружини опришка. Найсильніше, хоч знову ж таки в побутовому плані, подає Ів. Франко психологічно розроблений характер української жінки в драмі «Украдене щастя» та ще в історичному романі «Захар Беркут» — сильної та сміливої дівчини Мирослави, що стає проти зрадника-батька, боронячи свій край від монгольських напасників. Жіночі типи по-новому створює й Михайло Коцюбинський. Його Маланка — це вже не та жінка, що коло її інтересів обмежується хатніми справами, це вже образ, який втілює соціальні прагнення всього селянства в часи революції 1905 року, це вже перший ступінь до активної політичної акції, як це ми бачимо в Ніловні М. Горького.

Жіночі образи Лесі Українки різноманітні і многогранні. Чимало їх бере поетеса з біблійних легенд, із східних творів, із західно-європейської літератури.

Характерні для них усіх — протестантизм, вольовість, величезна жага до життя, активна оборона своїх поглядів і переконань. Нехай хоч смерть, аби тільки не компроміс!

Друга характерна риса жіночих образів Лесі Українки — їхня активна громадська діяльність, намагання вплинути на хід громадської думки, на суспільний лад життя, боротьба з застарілими канонами та поняттями, а звідси — моральна сила і безбоязні виступи на оборону

своїх поглядів навіть проти цілої громади, коли в цьому виникає потреба.

Викінчений образ такої жінки-протестантки подає Леся Українка в драматичній поемі «Одержима». Використавши біблійний сюжет, поетеса показує жінку, що заперечує християнську тезу: любіте ворогів своїх. Вона знаходить в собі сили, щоб виступити проти сліпих послідовників месії, і хоч гине від каміння темної юрби, але морально перемагає чистотою своїх поглядів, благородством душі.

Такою ж благородною бачимо ми і Тірцу в поемі «На руїнах». І Тірца гине, побита камінням темної дикої юрби. Та знаходить в собі мужності і сили, щоб кинути супротивникові:

«Добудь нові слова, новії струни,
Або мовчи — могили не співають!».

Гордість жінки підносить поетеса до найвищого щабля. Вона вимагає від жінки свідомого творення своєї долі, рівності в громадському житті і оборони прав та збереження жіночої гідності. Пригадаймо ще хоч би Присціллу з драматичної поеми «Руфін і Присцілла». Вона, разом з чоловіком, виходить на суд юрби і гордо стоїть перед страотою. Така ж горда й донна Анна в «Камінному господарі», і Ізольда чорнокоса, що хоч і любить Тристана, але не втрачає своєї гордості, не запобігає ласки влюбимої людині. Згадаємо тут і тенденційний, до певної міри, образ боярині Оксани, дружини Петра Дорошенка.

Натури кволі не захоплюють поетесу; навіть у фольклорі приваблюють Лесю не жінки-жалібниці, а жінки вольові, героїчні. Так, у поемі «Віла-посестра» поетеса створює образ жінки-воїна, що не кидає юнака в біді, визволяє його з неволі, та коли впевнюється, що визволений юнак — зломлений духовно й фізично, припиняє страданьцьке його життя ударом кинджала в серце.

В «Лісовій пісні» протиставлено два типи жінок: фізично міцної, з обмеженими духовними потребами сільської молодиці Килини і мрійної, ніжної Мавки. В особі Мавки втілює поетеса найкращі пориви людської душі. Реальні образи жінок завершуються образом міфологічним, але в цьому є велика символіка. Тонкий і спостережливий майстер, знавець української чарівної природи, «краси України — Поділля», — Леся Українка спиналась на міфологічному образі Мавки, на довершній художній формі, що дала поетесі можливість показати глибокі протиріччя між прагненнями людини (Лукаша) і живою суворою дійсністю. Лукаш стає жертвою цих протиріч та переходить в небуття в обіймах своїх найкращих мрій (Мавки). А любов Мавки до чарівної буйної природи подільських лісів хіба не символізує любов до України — в самій поетесі?

Отак від першої не дуже вправної поеми «Самсон» і аж до «Лісової пісні», жінка в

Лесі Українки — носій найкращих, найлюдяніших благородних рис: не випадково в журналі «Мир божий» в статті про «Нову жінку в західноєвропейській літературі» Леся Українка вже в публіцистичній роботі обстоює такі ж ідеали.

Літературні образи Лесі Українки, хоч і побудовані часто на матеріалах біблійних, класичних і міфологічних (що утруднює сприйняття їх невідповіданим читачем), але вони живі, повнокровні і втілюють у собі найкращі риси української волелюбної жінки.

Історично так склалося, що жінка на Україні не сиділа, закривши лице, в гаремі, не вбирала з темного віконця терема, а була дружиною, другом і товаришем чоловікові; часто несла на собі весь тягар господарювання, коли чоловік ішов у військовий похід, а то й сама бралась до зброї, захищаючи своє майно, життя і честь від напасників. Отже, виконувався тип жінки гордої, сміливої, мужньої. Саме такою і оспівала її Леся Українка, що й сама була найкращим представником української передової жінки-громадянки.

«Хто наложив на мене обов'язок

Будити мертвих, тішити живих

Калейдоскопом радощів і горя?

Хто гордощі вложив мені у серце?

Хто дав мені одваги меч двусічний?» —

запитує поетеса у вірші «Якби вся кров» і відповідає сама на поставлене питання: народ, батьківщина!

Як же звучать призивним закликком її слова-блискавиці, навчаючи ненависті до ворога, любові до батьківщини, святого обов'язку в смертному герці з німотою.

І хіба це не проти сучасних поневолювачів німецьких направлені слова поетеси:

«Гей, царю тьми!

Наш лютий вороже! Недарма ти боїшся...».

Могутня рука радянського народу виконає присуд над фашистськими ордами, проголосивши його словами поетеси:

«Хай буде смерть!».

Юрій КОБИЛЕЦЬКИЙ

С. Єржиківський.

Вперед!

Державна історична
БІБЛІОТЕКА УРСР

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

ЧОРНІ ДНІ КРАСНОДОНА

За сім місяців окупації гітлерівці зруйнували шахтарське місто Краснодар. Школи, клуби, палаци, стадіони — спалили, садки по-вирубували. Від цілих селищ, таких як Ворошиловка, Водяна, — самий попіл. Весь Краснодар, — нове місто, побудоване за роки радянської влади, — перетворено на руїни. 425 мільонів карбованців становлять збитки лише по гірничьому району Краснодона.

Страшну розповідь про чорні дні міста Краснодона почули ми від старого вибійника Івана Уваровича Огурцова.

Створений загарбниками так званий «дирекціон» по експлуатації вугільних шахт очолював німець Швейда. На кожний рудник він прислав шефа, теж німця. Жирний, свиноподібний гестаповець німець Веллер прийшов на шахту № 7 — 10 з нагаєм у руці й відгородованою вівчаркою на припоні. Веллер проголосив себе хазяїном, а шахтарів — своїми рабами. Він сказав, що віднині тривалість робочого дня — дванадцять годин, пайок — 300 грамів тухлого ячменю, тільки на прапючого, що за запізнення на п'ять хвилин — позбавлення «хліба» на тиждень, за невихід на

роботу — карцер, а за появу при ньому, при німцеві, з цигаркою, або коли не скинеш шапки — 25 — 50 нагаїв.

Викладаючи ці пункти «нового порядку» перед гірниками, що їх зігнали на «збори», гітлерівець Веллер сказав на закінчення:

«Спробуйте протестувати, чи страйкувати — розстріл. Зрозуміли? Ви тепер маєте право тільки на смерть».

Шахта № 5. Навколо неї кожен метр, кожен горбок, кожен пагорок просочені кров'ю наших людей.

Кати відвели на шахту № 5, на місце страти, разом з іншими і гірника Григорія Артемова, господарку Поліну Георгіївну Соколову, а також завідувача Охматдиту, матір двох дітей, Марію Григорівну Димченко. Назад звідти ніхто не повернувся, як не повернулись і всі, замордовані німцями в Краснодонському районі, сімсот радянських людей. Трупні розстріляних гітлерівці скидали в траншеї, що були поблизу. Спід землі спірчали руки, ноги, розтрощені черепи. Довгий час лежала коло траншей відрубана голова, лицем до землі. Ліве вухо було відтате зовсім, праве — надрізане. Люди довго не наважувались доторкнутися до неї, а коли перекинули — отетеріли: це була

голова Андрія Андрійовича Волька, інженера тресту «Краснодонвугілля». Скільки не шукали тубула, ніде не знайшли. Пізніше виявилось: відрубавши інженерів Вольку голову, німці лишили її лежати на землі для остраху, а тубулу викинули в глибокий шурф — колодязь шахти № 5.

Крики і стогони нещасних матерів бриніли над шахтарським Краснодоном. В січневу морозяну ніч, з будинку в будинок, з квартири в квартиру, гасали банди п'яних гітлерівців. На цей раз німецька поліція арештовувала молодь — юнаків і дівчат, віком п'ятнадцяти — вісімнадцяти років. Серед арештованих були: Майя Петлеванова, 1927 року народження, Серьожа Тюленев — 1925 року, сестри Тоня і Ліда Іваніхіні, а всіх біля ста чоловік. Їх обвинуватили в співчужанні партизанам і піддали звірячому катуванню: били нагаєм, кололи голками під нігті, вибивали очі, відірвали носи, вуха, саджали на розпечене залізо. Тих, хто втрачав свідомість, вносили на сніг і давши прийти до пам'яті, катували далі. Так тривало два тижні.

Після катувань арештованих повели на місце страти. Був холодний січневий день. Льодовий вітер обпалював лице. Кров, що сочилася з рід, примерзала до тіла. Роздянені, з покаліченими обличчями, нещасні, ледве пересували ноги, йшли босоніж по снігу. У деякого звисали кров'яністі крижинки з одрізаних вух, у Жені Шепелева вкрились крижаною коркою пов'язки на обох одрізаних по лікоть руках. Пораниених підтримували товариші.

Біля шурфу шахти кати наказали арештованим вишкікуватися.

Одного за одним кати скидали арештованих у шурф. Звідти долинали стогони тих, хто не розбився зразу на смерть. Тоді гітлерівці почали кидати в шурф велике каміння, завчасно приставлене до місця страти. Спідом за камінням полетіли гранати. Розітнулись вибухи. Стовці вогню і диму вдарили з шахти.

Старий вибійник Іван Уварович Огурцов скінчив свою розповідь.

— Нещодавно дістали ми з шурфу тіла загиблих. В одному з них я пізнав свого сина, і тепер у мене на думці — помститися!

Біля підніжжя териконів, під промінням червеного сонця блищали високі штабелі щойно видобутого антрацити, чувся м'який гуркіт лебідок і посвист паровозів, що прийшли по вугілля.

В. МОЛЧАНОВ

Краснодон, Донбас,
Ворошиловградська область.

Жителі визволеного спід фашистів села повертаються на рідні згарища.

НАШ ПРОФЕСОР

Старожили одного з великих українських міст пам'ятали професора молодим земським лікарем і завзятим мисливцем. Тисячі людей були зобов'язані життям його сміливим операціям, сотні тисяч знали його ім'я. Він був беззмінний член міської ради, — голосувати за нього було прийнятною справою.

Коли війна підійшла до міста, чомусь трапилось так, що професор нікуди не вийшов, продовжуючи працювати в своїй лікарні. Незабаром, після зайняття міста, німці поцікавилися професором. Він був відомою людиною і з його популярності варто було скористатися. Німецький комендант сам приїхав до професора додому і цілував руку його дружині. Але професор іти в бургомістри не захотів і лишився працювати в тій же лікарні, живучи в тому ж будиночку...

Вой точилися недалеко від міста. Часом німці приганяли з фронту полонених червоноармійців. Вони йшли чорні від голоду. Тих, що відставали чи падали, конвойні били прикладами. Зовсім кволих товаришів несли на дошках і дверях, знятих із зруйнованих будинків.

Побачивши полонених, професор пішов до коменданта.

— Вирішили прийняти мою пропозицію?

— Ні, прийшов зі своєю, — відповів професор.

Табір * військовополонених містився в колишній тюрмі. Професор пропонував узяти на себе медичну допомогу полоненим. Комендант погодився, бачачи в тому перший крок до зближення з упертим професором.

Другого дня професор взяв ручний візок і зранку відправився на базар. Це був базар, де голодні люди продавали десятків картоплин, щоб купити шмат хліба, або міняли картопляне лушпиння на шматок макухи, на котлети з кінського падла або оладки з морожених буряків та кадустаного листа.

Професор прийшов роздобувати харчі для полонених. Він просив, і голодні люди, жінки і старики, які вносили щось на базар, не відмовляли професорові. Ручний візок швидко наповнювався овочами, зерном та іншими продуктами.

Люди пізнавали свого професора. І біля нього незабаром виріс жіночий патруль. Він, у чорній кристалій шляпі, йшов уперед. Дві дівчини у ватниках везли за ним навантажений візок.

В лікарні вже лежали перші хворі з табору полонених. Кілька жінок наносили води з колодязя, що був за чотири кілометри від

лікарні, нагріли води і обмивали хворих. Інші готували обід. Вперше за багато днів люди, що вмирили з голоду, мали дістати гарячу страву.

Другого дня повторилось те саме. Знову прийшов професор на базар зі своїми помічницями і знову набирав харчів. Люди вже знали, що що прийшов професор, і клали на його візок, що могли, не чекаючи, поки він до них заговорить. На цей раз ті ж кілька жінок відвезли харчі не тільки до лікарні, а й до тюрми, де містився табір полонених червоноармійців.

Роботи було багато, і от професор пішов по знайомих кварталах, де його знали в кожному будинку. Він приходив до господині й казав:

— Жінчино, у мене в лікарні лежить полонений червоноармієць. Він хворий. У нього нікого тут нема. І піклуватись про нього нема кому. Коли ти про нього не подумаєш, він помре. І так само помре десь твій рідний, чи близький, якщо про нього там ніхто не подумає. Це твій полонений. У нього нема нікого, крім тебе. Ти мусиш урятувати його: прати, готувати й носити йому харчі. Зайди до лікарні, спитай у чергової сестри його ім'я і скажи йому своє.

Жінки йшли до лікарні. Щодня вони приносили варену страву, полагажену білзну, забирали брудну, мила, випарювали вощі, навіть, бувало, бризкали одеколоном, передаючи назал. Кожна бачила далекого брата, чоловіка, або батька в своєму полоненому, і серце її було з ним. Хворі червоноармійці тепер лежали на чистих просторах, і німці привозили до лікарні журналістів і знатних гостей, щоб похвастати перед ними, як добре піклується про полонених німецька армія. Але комендант міста щораз невдоволено кривився:

— Журналісти подивились, і час це припинити. Сьогодні баби збирають і приносять харчі, завтра принесуть зброю, післязавтра розгромлять табір. З цими бабами слід поводитись суворіше. Треба відбити у них охоту.

Другого дня вартові накиннулись на жінок, що принесли їжу: вилили борщ і кашу, розкидали й потоптали ногами відра та казанки. В місті був голод. Вилите на землю відро каші коштувало чимало, — за нього можна було придбати шубу. Однак, жінки забирали свої відра, а на завтра приносили їх знову повними. І що грубіші були солдати, то наполегливіші були жінки.

Тоді комендант наказав солдатам привести професора.

— Знаєте, пане професоре, я повинен вас застерегти. Ви дієте всупереч німецьким інтересам.

— Чому ж? Я лікую і годую ваших же полонених: роблю те, що слід би робити вам, значить, допомагаю німецькій армії, — хитро відповів професор.

— Ми вам дуже вдячні за зразкове лікування полонених, — сказав комендант старикові, вже не стримуючи гніву. — А втім, керівництво ми повинні передати німецькому лікареві, а ви, якщо бажаєте, будете в нього за помічника. Але стережіться!

Першого ж дня німецький лікар заборонив пускати жінок у палату. Жінки лишали тепер передачі черговій сестрі. Німецький лікар дав розпорядження виставити коло лікарні більше вартових: він вважав, що полонених погано охороняють, і вони можуть втекти. Тієї ж ночі зникли два командири, яких лікував професор. Відколи за цю справу звязав німецький лікар, — професор уже за них не відповідав.

Ранком в лікарні знявся переполох. Командирів зажалали до штабу: це були видатні люди, німці розраховували дістати від них важливі відомості. Полонених збирався допитувати сам генерал. Його ад'ютант погрожував німецькому лікареві військовим судом за те, що той не доглядав їх.

Німецький лікар викликав професора і, витягнувши револьвер, вимагав, щоб старик сказав йому, де ховаються командири, що втекли. Професор відповів, що нічого про це не знає. Тоді фашистський лікар двома пострілами в голову забив професора.

За труною професора йшли всі лікарі міста, що лишилися в живих, сотні жінок, з допомогою яких він урятував життя багатьом полоненим червоноармійцям, повернувши їм сили для втечі з неволі. Була зима, був голод, в місті не було палива, за сотні кілометрів навкруги не було жодного парника чи оранжереї, але труна була завалена живими квітами. Це були хатні квіти: герань, туберози, жасми́н — певно всі, що віціли в місті, там, де лишалось хоч трохи тепла.

Німецького лікаря судив військовий суд. Його присудили на два роки ув'язнення, але, замість цього, відправили на два місяці лікуватися до Італії.

А на могилі старика-професора і тепер лежать квіти. Вони з'являються там кожного дня в будь-яку пору, при всякій погоді, при найдужчому бомбардуванні.

Незабаром народ з'являтиме його ім'я.

Ф. КАНДИБА.

ВТЕЧА

На початку червня я зустрів її у Москві. Марія приїхала з групою дівчат з визволених районів України. Маленька, худорлява дівчинка — Марія Залороженко, найменша серед подруг. Подитячому вона трималася за руку вчительки Орлової, немов боїчись загубитися на вулицях Москви. Тільки великі очі суворо та зосереджено роздивлялись на все нове, цікаве, вперше в житті побачене. Але в театрі, в чудових вестибулях метро, в музеях, після першої хвилини захоплення очі Марійки знову зацьмарювались, і вона стиха промовляла:

— От якби Золя отаке побачила...

Якось Марійка розповіла мені про вісімдесят страшних днів, пережитих нещодавно. І стало зрозуміло, чому у школярки-семикласниці такі вишарпані очі...

...У жовтні 1942 року німецькі солдати вірнали всіх дівчаток села Ново-Олександрівки, Краснодонського району, на майдан до управы. За плечима в кожній була торбина.

Вдрізані від своїх дітей рядами німецької охорони, стояли матері. Офіцер попередив їх, що як тільки хто заголосить, всіх розжене...

Тот стояли матері, мов німі, не витираючи сліз, очима шукаючи вюрбі своїх.

Марійка вже й не бачила немьки, тільки чула, як сестра Золя, стискаючи їй руку, шепотіла:

— Он мама плаче.

Під холодним осіннім дощем сотню новоолександрівських дівчат вивели з рідного села на шлях і гнали три дні і три ночі повз зруйновані села, повз розбиті станції.

На станції Старобільськ уже чекали тисячі до дві дівчат з різних районів Донбаса. Їх загнали в товарні вагони. Марійка впала на мокру соломку, поруч з сестрою, і заснула.

Як отару овець, гнали німці дівчат серед ночі по вулицях чужого міста. Уже в таборі вони дізналися, що прибули до Мюнхена. Їм не дали спочити. Біля бараків, за колючим дротом, їх виставили в ряди й кілька офіцерів, освітлюючи дівчат ліхтариками. Поздали їм зелені папірці з номерами рабів.

Вранці наказали приколоти номери на груди і повели дівчат через місто на майдан.

Марійка стояла поруч з сестрою. Німецькі пані та пані заглядали рабіням в обличчя, пробували м'язи, жартували між собою.

Руда, стара німкеня зупинилась біля Зої. Вона взяла її за підборіддя, повернула раз, вдруге голову, потім зайшла подивилася ззаду і, записавши Зоїн номер, відійшла до офіцера і щось йому сказала.

Марійка аж упилася в руку сестри. Та солдат ударив по кволій руці, вилаявся і повів Зою за ру-

дою німкенєю. Так на площі у Мюнхені розпродано тоді багатьох дівчат.

Решту — просто з невільницького ринку погнали солдати в лазню. Врудні руки фрїнци хопали дівчат за коси і одрізали їх. Під регіт солдафонів рабнєв поливали з брандспойтів, наче худобу. Одягаючись, Марійка почула крик, лайку. Кілька солдатів, розг'явши на підлозі дівчину, зривали з неї одяг. Вона пручалась, кусалась. Хтось ударив її в живіт і вона замовкла.

А потім знову — холодні вагони. У брудних холодних бараках Брест-Литовського табору дівчата спали на підлозі. О шостій ранку поліцаї гнали їх на роботу. Через дванадцять годин вони повертались назад. Чорні, зморені, голі дівчата падали на підлогу, а поліцаї, наче собакам, кидали їм денну норму хліба — 200 грамів та в центрі кімнати ставили дві черберки юшки...

Майже щоранку хтось не підводився, не відповів на погрози поліцаїв. Марійка відчувала, що скоро і її їде теж саме. Але надія жевріла десь глибоко у душі, подруга Віра, з Воронська, щоночі шепотіла на вухо: втечемо, втечемо...

І Марійка щовечора ділила мізерну пайку хліба надвоє: одну з'їдала, другу — у торбу ховала на дорогу.

У рідвяну ніч Марійка з подругою пролізли під колючим дротом. Лютувала метелиця. А вони бігли, гоузнучи в сніг, бігли від Брест-Литовська, не зупиняючись, доки на сході не зачервоніло.

Край лісу дівчата вгледіли село. Підійшли до крайньої хати, постукавши в двері. Вийшла жінка, впустила, нагодувала на печі сховала. А увечері вивели на шлях, перехрестила і розказала як їти...

Більше місяця мандрували на схід дівчата. І пішки, і на товарних поїздах.

— І от, нарешті, стою я на бузрі, — розповідає Марія. — І дивлюся вниз на село, світами запорошене. А потім як побіжу через гоподи, от і хата рідна. Рбігаю, та на шию матері. Увечері заснула під грім громат. Наші наступали. Вранці чую — мати шепоче мені:

— Вставай, лоню, вставай, нечї прийшли!

М. НАГНІБДА.

Ярослав ШПОРТА

ОЛЕСЯ

Напровесні, в тихі ночі, сні ввижались
золотисті:
...за левадою, за квітчастою йдуть доріжкою
женихи.
[м під ноги долини стеляться, зорі спилляється
як намисто,
І ромашками сонцяєсними, де пройшли,
поростуть шляхи.

І лежать їм дороги в зелені до олешиного
подвір'я.
Може, в гості, а може й свататись — то ж бо
красені йдуть які!
І немає в душі дівочій ані хитрощів,
ні зневір'я,
Ще й навколо пісні бринять, розливаючися,
дзвінкі.

Не розквітнуло щастя дівчини — ні волошкою,
ані рутою,
Бо війна загула за обрієм, танки ринулися
з імлі.
Лиходії прийшли опівночі із країни чужої,
лютої,
І зв'язали Олесю-зіроньку, і на каторгу
повели.

Продавали Олесю панові на німецьким страшнім
базарі,
Оперізував стан дівочий, як гадюка, крутий
канчук.
І обличчя багрянцем крилося, і світилися
очі нарі,
І шептали вуста нескорені: побіжу, утечу,
втечу!

І побігла вона дорогами, де колись женихи
ходили.
До Полтави біжить, до матінки, кров лишається
на стерні.
Напилася води дніпрової — де взялися
у бранки сили! —
І в дорозі вона побачила: сонце зводиться
вдалині.

Віс вітер зі сходу месницький і знамена
шумлять червоні,
Идуть гарматники шляхом куряним, чути,
чути лафетний дзвін.
І Олеся їх кличе, кличе. І хропуть за горою
коні,
І побійща закипають на широкім просторі гін.

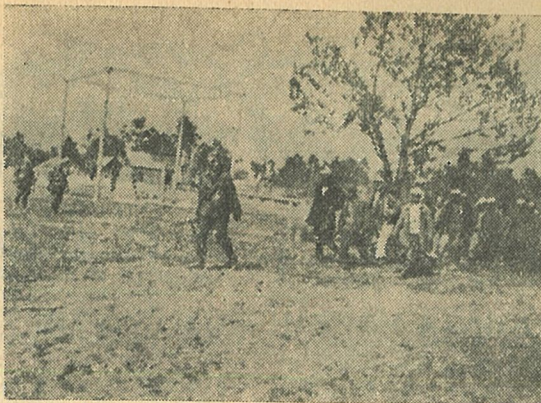
КУПЕЦЬ 3 БЕРЛІНА

Він сидить переді мною, кутаючись в довгий «профейний» шарф, намагаючись сховати свої очі. Він ще не може отямитись, приголомшений несподіваним поворотом справи. Вальтер Франке, унтер-офіцер 16 батальйону 6 корпусу, потімствений берлінський купець, фотограф-аматор, потрапив у полон до руських.

У Вальтера Франке є про що розповісти. Він пройшов довгий шлях: Франція, Польща, він знає Житомир, Київ, Полтаву, Харків. Він багато бачив.

На столі лежать фотографії, листи. Все це, на його превеликий жаль, виявлено в глибоких кишенях берлінського купця. І все це, чорти б його забрали, треба тепер пояснювати на допиті.

... Так, це його любительський знімок. На міській околиці — гори трупів. Притиснувши до грудей дитинча, лежить в крові

молода жінка. Рештки плаття ледве прикривають її знівечене тіло. Біля її колін — труп п'ятилітнього дівчати, без ніг. Це Житомир. Справа рук гестаповців. А він, берлінський купець Вальтер Франке? Що? Він тільки фотографував?

На інших знімках ми пізнаємо знайомі місця: Київ, майдан Богдана Хмельницького, майдан Третього Інтернаціоналу. Видно Пролетарський сад. Від гіркоти і

болно стискається серце. Тут же — шибениці. Міцні, фундаментальні, на чотирьох стовпах.

Крім фотографій, в кишені у Вальтера Франке — 97 квитанцій. Це — 97 речових посилок, відправлених до Берліна, фрау Франке.

В цих посилках було багато потрібного для процвітання фірми «Вальтер Франке» в Берліні: і текстиль, і чоловічі костюми, нічні сорочки, килеми, дитячі панчішки, шуби і багато іншого, про що зараз вже важко пригадати

Вальтеру Франке. Може, дитячі черевички — подарунок, що послав Вальтер Франке своїй доньці, — адже вони зняті з того дівченятка, яке лежить без ніг, біля трупу матері на житомирській околиці? Чи не він відрубав їй ноги? Що? Ні? Не він? Вальтер Франке лише фотографував?

Ілля СТЕБУН

Діюча армія.

ДУМА ПРО МАРУСЮ БОГУСЛАВКУ

На Чорному морі, на камені біленькому,
Там стояла темниця кам'яная,
Цеглою мурована,
А в тій темниці пробувало сімсот бідних
невольників.

Вони пробували,
Ніколи світа-сонця не видали.
Та дівка-бранка,
Маруся, попівна-Богуславка,
До темниці приходжає,
Темницю одмикає,
Словами промовляє:

«Гей, козаки,
Ви бідні невольники!
Угадайте, що в нашій землі християнській
за день тепера?».

То вони теє зачувають,
Дівку-бранку, Марусю, попівну-Богуславку
по річах познавають.

«Що, дівко-бранко,
Марусю, попівно-Богуславко!
По чім ми можем сеє знати?
Що ми в темниці пробуваєм,
Ніколи світа-сонця не видаєм!».

То вона теє зачувала,
Словами промовляє:
«То, козаки, біднії невольники,
Що в нашій землі за день тепера?
Великодна субота!

А завтра пресвітле Христове воскресіння,
День-великдень!».

То вони теє зачувають,
Білим лицем до сирі землі припадають,
Ой, дівку-бранку, Марусю, попівну-

Богуславку клянуть-проклинають:
«Бодай ти собі ні щастя, ні долі не мала,
Що такий великий празник роковий
сказала!

Що ми в темниці пробуваєм,

Ніколи світу божого не видаєм!».

Вона теє зачуває,
Словами промовляє:

«Що, козаки, бідні невольники!
І не лайте мене, не проклинайте:
Мене завтра наш пан турецький
до мечету буде виряджати,
Мені, дівці-бранці, Марусі, попівні-
Богуславці до рук ключі отдавати»...

Пан турецький до мечету виряджає,
Дівці-бранці, Марусі, попівні-Богуславці
до рук ключі отдаває.

То дівка-бранка добре дбає,
До темниці приходжає,
Темницю одмикає,
Словами промовляє.

Дрібними словами обмикає:
«То, бідні невольники, ви дбайте,
В городи християнські утікайте,
Тільки одного города Богуслава

не минайте,

Мойому отцеві та матінці знати давайте:
Нехай мені отьох худоби не трачає,

Скарбів не збуває,
Нехай мене молоді із неволі не викупає,
Бо вже я потурчизалась, побусурманилась
Для турецької розкоші,
Для лакомства нещасного!».

Ой, визволи, боже, нас всіх, бідних
невольників.

З тяжкої неволі,
З віри бусурманської
На ясні зорі,
На тихі води,

У край веселий,
У мир хрещений!
Вислухай, боже, у просьбах щирих,
У нещасних молитвах
Нас, бідних невольників!

СЛОВО І СЛАВА

ВІНОК УЗБЕЦЬКИХ ПОЕТІВ

ЯСАВІ

Серед п'яних садів, над спраглими пісками
летіли з уст слова, мов пелюстки живі.
Він ними лікував народний біль роками,
у мандрах посивілий, мудрий Ясаві.

Він цілий вік ходив, омріяний світами,
і гнівно дивувався неправді життявої.
Годований тиран кепкує над рабами,
засушений мулла купається в крові!

Схилившись над життям і мудрістю повитий,
хотів би він свій гнів, мов лезо, нагострити
і власти у хікмата. Але він тільки прах!

І він сховався у склеп смиренно, у безсиллі.
Не чути більш його на життєвому схилі
на площах гомінких, у затишних дворах.

ХОРЕЗМІ

На площах гомінких, у затишних дворах
спинявся Хорезмі, мандруючи до хана.
Такий вабливий світ! Та у царських двірцях
стрічає скрізь його золочена омана.

Той самий дикий край, де лиш панує страх,
чи в Золотій Орді, чи у царя Івана.
І він шукає щастя в нижніх почуттях
простих чутливих душ, а не в душі тирана.

ДУРБЕК

Дзвенить узбецька пісня срібними струмками
й вирує буряно в годину небезпек.
Нещасне місто Балх аж стогне під бичами,
і хляне від тортур і з голоду узбек.

Обложений кругом, знесиленний боями,
люд гине без води серед пекельних спек.
Схилившись над письмом, у цій тюрмі ночами
серед бездонних мук скорбів шаір Дурбек.

І тугу всю свою він передав нащадкам,
щоб хвилювати нас. І цим суворим згадкам
ще довго пламенить в його сумних рядках!

Далекий час пройшов кривавою марою.
Та розповідь Юсуфа, скроплена сльозою,
ласкаво гомонить в далеких кишлаках.

ЛЮТФІ

Ласкаво гомонить в далеких кишлаках
солодкий спів Лютфі, його лункі газелі.

УЗБЕЦЬКИЙ ВІНОК СОНЕТІВ МИКОЛИ ТЕРЕЩЕНКА

Микола Терещенко написав «Вінок сонетів», рядки якого відтворюють ступені культурного і літературного розвитку братського нам узбецького народу.

Кожен сонет вінка присвячено одному з великих узбецьких письменників. Чотирнадцять сонетів дають чотирнадцять зразків творців уз-

бецького художнього слова — від Ясаві до Хамзи Хакима Заде. Труд вивчення і роздуму став для Терещенка ступенем для ліричного сягезу, що передає портрет поета і виявляє дух і зміст історичного періоду, оповісником якого був цей поет.

Пробудження національної самосвідомості вияв-

ляється насамперед у ствердженні прав рідної мови. До Алішера Навої узбецьку мову вважалось мовою низької і грубої черні. Аналогічно Ломоносову в російській літературі, Навої палко заперечував антидемократичному і реакційному поглядові, за яким узбецькою мовою «не можна висловлювати глибоких тонкощів думки і почуття». Стисла поетична формула передає звучно і чітко значення діяльності Навої, роблячи його зрозумілим українському читачеві.

Хамза Хаким Заде при-

ніє силу і чарівність рідної мови на службу ідеалам Жовтня. Феодально-клерикальні мракобіси і лиходії підстергли й, закидавши камінням, забили Хамзу, так само як трохи раніше грузинські реакціонери забили Іллію Чавчавадзе. Саме життя Хамзи злилося з його творчістю, стало символом соціалістичного узбецького мистецтва. Стислі і суворі рамки сонету виявилися достатніми, щоб вмістити в собі і біографію, і характеристику узбецького поета — основоположника узбецької радянської літератури.

Мов пісня солов'я, що ліне у гаях,
вони лікують біль, журливі та веселі.

Їх чув Азербайджан, їх слухав Карабах,
скрізь пташкою вони летять в людські оселі.
І гомін від пісень дзвенить по всіх краях,
де зріє виноград і де цвітуть жерделі.

Під пісеньку Лютфі кохана ліне в сад,
рядком його газелі сестру вітає брат,
і навіть внуч сам від слів його без тямі.

Їх гомін нас п'янить, мов той бузковий цвіт!
Лунає мова їх на весь південний схід,
де славний Навої вражав серця словами.

НАВОІ

Тут славний Навої вражав серця словами,
дзюрчав, мов джерело, гримів, як водоспад.
І припадав народ засмаглими устами
до чистого струмка його дзвінких рулад.

В садку над ариком, у полі під шатрами,
усюди гомонить його пісенний лад.
І ожили в рядках, і встали над віками
і Лейлі і Меджнун, і Шірін і Фархад.

Він перший вигострив, мов шаблю для двобою,
старе узбецьке слово, й мовою гнучкою
він свій народ підніс, мов місяць в небесах.

В годину лихоліть і в радісну годину
слова його поем лунали безупину,
і відгомін пісень котився по степах.

БАБУР

І відгомін пісень котився по степах,
засіяних кістками й трупами довкола,
останній тимурид хотів на всіх шляхах
імперію створить Великого Могола.

Уже скоривсь йому й індійський падишах,
і владно руку він простер до виднокола.
Але важкий тягар державний на плечах,
коли в руїнах вся країна, дика й гола.

Схилився над картою замислений Бабур,
і всю скорботу дум, гіркіших від тортур,
він передав словам, що їх низав рядками.

Сонети Терещенка пізна-
вально багаті і водночас
поетично емоційні.

Стара історична наука
часом ігнорувала історію
східних народів, хоч пе-
редові мислителі Сходу
також шукали істини та
справедливості, як і пере-
дові мислителі Заходу.
Навої писав в уривку, під
заголовком «Цар — тиран,
неук і розпутник»:

«Насильство — радість
для його серця, порок —
щастя душі. Розруха
країни для нього — вдо-
волення, нещастя наро-
ду — насолода серця. Його
тиранія перетворює кві-

тучі міста в руїни, а мир-
ний притулок голубів —
в совині гнізда... Пролит-
тя крові — його ремесло,
жива людина викликає в
нього страх».

Терещенко в «Слові і
славі» робить наголос на
освітній і демократичній
тенденції в узбецькій
культурі, і він цілком
правий. Людиноненави-
сницький порядок, який
несуть здичавілі німці,
спрямований і проти За-
ходу і проти Сходу, — і
гнівні слова Навої б'ють
сьогодні проти «нового
порядку» Гітлера.

Росіяни і українці у

Текли з пера чуття, неначе кров із ран.
Вражас й досі люд скорботний цей диван
в шумливій чайхані, на площі коло брами.

МАШРАБ

В шумливій чайхані, на площі коло брами
вже товпився народ. Давно уже пора б
злочинця привести. Окутий кайданами,
з'явивсь перед помостом шибеник Машраб.

Він обзивав муллу безбожними словами,
і стріл його пера жахавсь не раз сатрап.
Цей гордий календар не гнувся перед катами,
ніколи не мовчав, мов безсловесний раб!

І ось його, з наказу балхського владика,
на страту привели. Стоїть він грізноколий.
Від погляду його здригнувся б сам аллах!

Замови народ. І жде. Лунають, повні гніву,
прокляття з уст його! І досі серед співу
їх згадує шаїр з домброю в руках.

ТУРДІ

Їх згадує шаїр з домброю у руках,
коли піснями цилить нібито стрілою.
Точив слова Турді, відбивши у рядках
всю зненависть свою, готуючись до бою.

Від слів Узбекистан, немов в солончаках.
І стогне цілий край під ханською п'ятою.
Та неспокійний люд, і всюди по ярах
збираються повстанці грізною юрбою.

У гніві й тузі весь, їх вів у бій Турді.
Прийшли під Самарканд. Та їх списи тверді
зламалися в бою. Прийшлося шукати броду!

Вернувся у Ходжент він у журбі лихий.
Але його пісні не раз ще звали в бій!
Проходили тут здавна каравани сходу.

ФАЗЛІ

Проходили тут здавна каравани сходу.
Сюди поети йшли з усіх кінців землі.

своїй історії завжди мали
справу не тільки з захід-
ними, але й із східними
народами. Радянська вла-
да принесла цілковите
взаєморозуміння і брат-
ство між усіма радян-
ськими народами, і узбе-
цький вінок сонетів Терещенка
законно склався на радянському ґрунті, в
дружніх відносинах між
українськими і узбецьки-
ми майстрами культури.
В дні війни поетична
праця Терещенка — один
з виявів непорушної єд-
ності, органічної спая-
ності радянських народів.

Вінок сонетів — важка
і трохи архаїчна віршова-

на форма, але в узбець-
кому циклі Терещенка цю
форму застосовано дореч-
но і вдало. Рядок, що
переходить від сонету до
сонету, ніби символізує
перехід культурної і лі-
тературної традиції від
поета до поета, з віку в
вік, а заключний сонет,
«Вінок», що складається
з цих самих перехідних
рядків, звучить природно
і ладно, створюючи син-
тетичне виявлення всього
процесу.

В. КІРПОТІН

І весь лункий розгін пташиного їх льоту
нащадкам передав сучасник їх Фазлі.

Вони зліталися крізь життєву негоду
змагалися у піснях, з Аміром на чолі
було їх сімдесят... І їх співочу вроду
найстарший пісенелоб зберіг в столітній млі.

І чуть їх голоси з записаних сторінок,
що їх гортав Фазлі. Свій запашний ужинок
для нас при свічнику ночами він збирав.

У цей натхненний труд свою він душу вклав,
відбивши у ньому, мов у ставку достоту,
і лихо й радощі узбецького народу.

ГУЛЬХАНІ

Він лихо й радощі узбецького народу
відбив в своєму серці ще в дитячі дні.
У наймах з юних літ він пив життя гіркоту,
простим слугою буз у хана — Гульхані.

Він в себе не сидів при даструхані зроду,
і цілими не їв він ламанці смачні.
Але він добре знав і скривджену голоту,
і бека при дворі, і склав про них пісні.

Він гострий і дотепний був завжди у мові.
І сам Фазлі вважав його у поетичнім слові
найбільшим генієм серед дворських майстрів.

Хоч прислів'я його складались у неволі,
та роздум Гульхані про всенародні болі
здіймається піснями над імлу віків.

УВАЙСІ

Здіймається піснями над імлу віків
весь смуток навісний жіночої недолі.
Та хто серед кокандців зрозуміє спів,
підтримає джахан у їх шляхетнім колі?

З'явилась Увайсі в двірць. Там досить дів
струнких і чарівних. І молодий доволі!
Зняла чадру з лица. Й замість давінких дарів
послала пук газел... Читали їх поволі.

І дивувались їм... І обступили всі,
як стала Увайсі в усій своїй красі,
немов троянда з саду запашного.

Пішла рабинею до ханського двора.
Та в неї пісні вчилась навіть Надіра.
Кругом ішла луна від співу гомінкого.

МУКІМІ

Кругом іде луна від співу гомінкого.
Але у світі цім, немов би у тюрмі!
Гнітило цілий вік співця життя убоге,
та не здавався на побинку Мукімі.

Він дотепом ціляв і у муллу святого,
і в бая з гаманцем, що люда тримав в ярмі.
У кождо посіпак, мов у дракона злого,
словесні кидав стріли він прями.

Царські чиновники терзали батьківщину.
І зрадники лили народну кров невинну.
Немов вигнанець був в своїм краю шаір.

Та в серці клеkotів роками тівний вир.
Не знав утоми він. Не утекти від нього!
Хвилюють нас слова поета запашного.

ФУРКАТ

Хвилюють нас слова поета запашного!
В блакитному Ташкенті жив шаір Фуркат.
Він зроду не щадив своїм рядком нікого,
хоч їзжу душу мав, немов пахучий сад.

Та в рідному краю нема життя для нього!
Хоч іншим сонце тут, і стигне виноград.
Ніхто не проводжав вигнання у дорогу,
не кликав відпочити гостинно у рабат.

Він жив на Заході і він ходив на Сході.
Та всюди пам'ятав він у гіркій скорботі
про гноблений народ і край своїх батьків.

І як натомлений він повертав додому,
лунав Фурката слів у тівні по-старому.
З прадавньої доби лунке мистецтво слів!

ХАМЗА

З прадавньої доби лунке мистецтво слів
будив дехкан Хамза в долині Зарешана.
І пісню ціляв у власливих муллів,
що присипляли люда чадним ім'ям корана.

Під час повстання він огнем за всіх горів,
ганьбив джадидів він, що так чекали хана.
Коли ж звільнився народ з заклятих кайданів,
і зайнялась зоря, мов пелюсток тюльпана, —

на повен голос свій вмить заспівав Хамза.
Лунала з уст його жовтневим дням яса,
котилась хвилями над вільними степами.

Та ворог чатував, мов хижа неясить.
І підстеріг Хамзу... Але він гомонить
серед п'яних садів, над спраглими пісками!

ВІНОК

Серед п'яних садів, над спраглими пісками,
на площах гомінких, у затишних дворах
дзвенить узбецька пісня срібними струмками,
ласкаво гомонить в далеких кишпатах.

Тут славний Навої вражав серця словами,
і відгомін пісень котився по степах.
В шумливій чайхані, на площі коло брами
їх згадує шаір з домброю у руках.

Проходили тут здавна каравани сходу.
І лихо й радощі узбецького народу
здіймаються піснями над імлу віків.

Кругом іде луна від співу гомінкого.
Хвилюють нас слова поета запашного.
З прадавньої доби лунке мистецтво слів!

Микола ТЕРЕЩЕНКО

ПОТОМОК КОШОВОГО

... Під важким склепінням кремлівських палат, перед малим царським троном схилили непокріті голови два думні дяки. Сумно було в них на душі. Путь їм випадала далека і небезпечна — через усю державу Російську, через країну Черкаську, степи Югайські, а далі морем, в окутану чарівним серпанком Тавріді. Це були московські послі до кримського хана.

З царської опочивальні німціного Федора Іоановича вийшов Борис Годунов, майбутній монарх, а нині перший боярин, царський шуряк і правитель держави. Вручивши послам царську грамоту з великою печаткою, Годунов повагом мовив:

— Пройжджаючи землю черкас, за порогами Дніпровими, спрінете кріпость козацьку на острові Хортиці, Січю звану, Начальником рати в ній — Федоров-Лантух, Михайло рекомий... Нашу щидулу оному вручіте, а він путь вашу дальшу спорядить і охранить...

На щидулі, описаній посмуустанов, дата «Фебруария двунадесятого, года от сотворенья мира 7097-го, стольный град Москва, во Кремле».

В таку сиву давнину сходить родовід українського академіка Михайла Михайловича Федорова. Триста п'ятдесят років тому його пращур був кошовим отаманом Січі запорізької. Від цього славного предка пішла традиція в роду Федорових-Лантухів — черкітка-сина називати ім'ям покровителя січового товариства — маршала небесних збройних сил архієспраїла Михайла. Традиція ця зберегалась до наших днів. Юні потомки академіка — його внуки — також називаються Михайлами.

Весь рід академіка, включаючи і його батька, були люди ратні, воїни. Дід його, син полковника Задунайської Січі, був військовим писарем Кубансько-Чорноморського коша. Батько Михайла Михайловича, казначей штабу війська Кубанського козацтва, писався за царським указом уже без Лантуха, на волелюбний і війовничий дух у потомків кошового, традиції роду зберігалась свято.

Хоч і не водить академік Михайло Михайлович Федоров полків запорізьких на бій, як його пращур — батько козацький, та численна армія завойовників природних надр титулує його батьком. Він — основоположник механізації шахт, батько нашої вітчизняної гірничої механіки. Цій справі віддав він майже півстоліття. А почалась його діяльність за обставин досить трагічних...

Тисяча вісімсот дев'яносто сьомого року, просто з інститутської лави, на одну з шахт Донбаса прибув молодий інженер, і в перший же день спустився з групою робітників під землю. При спуску кліть обірвалася. В шахті люди довбали кайлами породу, сподівались порятунку ззовні, а його не було.

Хтось один мусив умерти, — щоб протягти життя

інших... Гинули жеребки, і смерть випала одному шахтареві. Це був середніх літ чоловік, у якого була велика сім'я.

Нещасному дали строб до ранку, сподівачись, що може таки наспіє порятунком. Зморені й виснажені до краю, люди впали в забуття. Не забувся ні на мить тільки інженер: він був молодий і міцніший за всіх. Всю ніч він дослухався, — чи не цокне десь потойбіч кайло. Та настав ранок, а все лишилось, як було. Робітники попрощалися з приреченим товаришем і... тоді молодий інженер зваяжився.

— Я відбираю присуд долі в цього товариша, — сказав інженер, — але з одною умовою, щоб і за мною збереглося право приреченого, тобто дванадцять годин життя.

Робітники вже не могли далі терпіти муки голоду, але погодились на цю умову. І тоді потяглися без краю довгі для них і дивовижно короткі для смертника години. В ньому ще збереглися сили і він, ухопивши кайло, взявся довати скело. Та скоро виснажився й упав на труду видобаної породи. А час ішов і рокова хвилинка наближалася. І от інженер узяв шворку й рушив у кріпленний підпорамі прохід. Лишалась мить, і в цю останню мить, коли вже шворка торкнулась його шиї, йому здалося, що десь цокнуло кайло.

Через кілька годин усіх шістьох, у неспритомному

А. Варновіцька.

Портрет дівчинки.

стані, витягли на поверхню. П'ятох тут же впізнали їхні родини. Шостого, інженера, не впізнав ніхто, і не тому, що тут не було його рідних, а тому, що пішов він під землю юнаком, а витягли його звідти своєю людиною.

Цю історію ми почули не від нього. Михайло Михайлович не любить розповідати про це. Та в Донбасі вона передавалась з уст в уста поколіннями шахтарів. Ще живуть діти того шахтаря, у якого академік Федоров забрав смерть.

Ця трагічна подія визначила подальший шлях Михайла Михайловича. В його діяльності велике місце посіли підйоми та канали. Так почалась його робота над механізацією шахт, яка згодом стала спеціальною галуззю науки — гірничою механікою.

У вересні 1925 року понад тисячу делегатів — інженерів, техніків, передових гірників — з'їхалися з усіх шахт до міста Сталіно. Це був час, коли країна Рад, загойвши рани, заповідяні імперіалістичною війною й іноземною інтервенцією, пересягнула довоєнний рівень у вугільній промисловості. При обговоренні питань механізації вугільного Донбаса виникла несподівано гостра суперечка про тип підземної вагонетки для вугілля.

На донбасівських шахтах змагалось два типи вагонеток, обидва закордонних марок, і з'їзд розділювався на два табори, які з усім шахтарським запалом доводили один одному переваги одної з двох вагонеток.

Кілька днів точилась патка суперечка. Михайло Михайлович, сидючи за столом президії, чекав, коли черга дійде до нього, робив у блокноті якісь підрахунки, щось креслив, готуючись до виступу.

І ось на трибуні знайома гірникам висока, трохи сутула постать, з примруженим оком, зі звислими до низу козацькими вусами.

Михайло Михайлович обводить поглядом тисячну аудиторію. І всіх хвилює питання: за який тип вагонетки висловиться він, авторитет у справах гірничої механіки? І кожна сторона, з завмиранням серця, ловить його несподівані слова:

— Тут у вестибюлі, в кіоску, я, так само як і ви, накупив різних книжок. В одній із них, так зветься «Ходить Фауст по Європі», я прочитав таке:

«Хочеш світ творить новітній?

А чого ж ти безробітний?

— А того ж, що ти не Фауст!»

Деякі делегати зашелестіли, листуючи книжечку Тичини і дивувалися, силкуючись розгадати, куди гне промовець, а він уже говорив далі:

— ...Вагонетка «м» має такі переваги перед вагонеткою «н»... (ідуть цифрові викладки, а прихильники цієї марки тріумфують: — «За нас!»). А вагонетка «н» має не менші переваги в іншому... (Знов цифрові викладки, а прибічники цієї марки тріумфують: «Безумовно, за нас!»). Ті й ті переваги, безперечно, треба взяти до уваги, вибираючи тип вагонетки для радянської кам'яновугільної промисловості. Та обидві вагонетки мають величезну ваду: вони закордонні! За них треба

платити валютю! Вибравши котрусь із них, ми подаємо в технічно-економічну залежність від тієї чи іншої країни. А що з цього буде під час війни? Вірний програш — от що! Таким шляхом йшла царська Росія, але він образливий для нас, радянських патріотів. Більше від того, він загрозовий для нас! Тож я стою за вагонетку радянську, нашу, вітчизняну. Вона буде! Ми її створимо! І якостями своїми вона буде краща над усі..

Кінець фрази потонув у бурі оплесків.

Промовець підняв руку, і зал затих, шовлячи кожне слово, кожну цифру, якою визначалися властивості майбутньої радянської вагонетки.

І її тоді ж таки створено. Творцем її став Михайло Михайлович Федоров, український академік, радянський учений, потомок запорізького кошового отамана Федорова-Лантуха. Славний потомок славного предка.

Гордий радянський патріотизм проймає всю діяльність і наукову творчість академіка Федорова. З особливою настороженістю він завжди ставився до намагань німецьких фірм провизувати в нашу кам'яновугільну промисловість.

1931 рік. Німецька фірма «Букау і Вольф» що є сили домагається просунути в кам'яновугільну промисловість СРСР свою підйомну установку для «похилої шахти опуклого профіля із зростаючим кутом падіння», проєктовану для Уралувугілля. Сприятливі підприємці через свою агентуру добуваються розгляду цього проєкту в науково-технічній раді ВРНГ СРСР, а їх підтримують навіть деякі короткозорі члени ради. Цій течії академік Федоров дає рішучий бій. Він з тріском провалює проєкт фірми «Букау і Вольф», висунувши новий спосіб виведення хвостового каната з міжколісного простору вагона, що перебуває під розшивкою.

Вся робота над створенням нового, механізованого Донбаса відбувається з безпосередньою участю Михайла Михайловича. В 1926 — 1932 роках він — член науково-технічної ради ВРНГ СРСР, науковий консультант при Бюро проєктування нового Донбаса, постійний консультант Гірошахту і Шахтобуду. Коли треба було підняти до сучасних вимог роботу Підмосковного вугільного басейну, академік Федоров очолює спеціальну електромеханічну комісію, створену МР ВРНГ(б). Він тоді ж таки розробляє дуже важливий «Проєкт змін і доповнень правил безпеки по шахтному підйманню для вугільної промисловості СРСР».

Михайло Михайлович Федоров — основоположник і творець російської гірничої та гірничо-заводської електромеханіки — розробив наукову гірничо-механічну термінологію, якої до нього в нас не було зовсім. Його наукові праці стали основою для викладання гірничої механіки в вищих навчальних закладах СРСР, він виховав блискучу плеяду радянських гірничих механіків і електротехніків. 1932 року Михайлові Михайловичу Федорову уряд надає звання заслуженого діяча науки.

Останні десять років перед війною Михайло Михайлович всі сили віддав створенню Інституту гірничої механіки Академії наук УРСР, розробляючи найваж-

любші теоретичні проблеми механізації вугільного Донбаса. Маючи вже понад сімдесят років, він часто відїздив для консультації до Дніпропетровська і Сталіно. В одному з таких відряджень він і дізнався про віроломний напад німецьких фашистів. У день повернення академіка Федорова до Києва весь світ почув по радіо його півний голос:

— Підлі фашистські мерзотники зачепили народ, який не складе зброї, доки не знищить німецьких катів до останнього. Так буде!

В Уфі, на Новомостовій вулиці, де в дерев'яному будиночку живе тепер академік Федоров, іде прийом керівних працівників Інституту гірничої механіки, який він сам створив і яким довгі роки керував. Стан здоров'я змусив академіка піти з поста директора інституту, але він лишився в ньому науковим консультантом.

Справ у академіка Федорова багато. Вугільні трести, рудоуправління Урала, Казахстану, Сибіру — лютливо звертаються до нього по консультацію. На члсти треба, не галочись, дати відповідь, бо від цього залежить кількість вугілля та руди, потрібних для оборони батьківщини. Крім того, треба розв'язати ряд справ щодо відбудови районів Донбаса, зруйнованих фашистськими варварами.

Академік Федоров не замикається в своїй спеціальності. В нього на столі чимало книг. Тут і англійський журнал „Natur“, тут і праці старійшин Академії — Корчак-Чепурківського, О. О. Богомольця, Д. М. Синцова, Г. Ф. Прокура, К. Г. Воблого, О. В. Леонтовича, О. В. Палладіна, Б. І. Чернишова. Тут і збірки поезій Миколи Бажана, Павла Тичини, Максима Рильського. Тут — «Десята смерть» Юрія Смолича, «Чорний хрест» Петра Панча, «Американський кум» Юрія Яновського. Тут і «Фронт» Корнійчука.

— П'єса члена нашої Академії Олександра Корнійчука — повчальний твір, — говорить Михайло Михайлович. — Академік Корнійчук хоч і наймолодший серед нас віком, але цим своїм твором примушує нас, стариків, «генералів тилу», оглядатись на себе: «А чи не загордилися ми часом, як Горлов? А чи не застиг наш мозок?»

І семидесятишестилітній академік день-у-день стежить за новинами науки, щоб не відстати від життя.

Серце давно дошкуляє Михайлові Михайловичу, тож довелось поміркувати і про це.

— На порошках довго не протягнеш, коли тобі сімдесят п'ять з гаком, — усміхається він, — свою серцеву неміч я побиваю фізкультурою. Сам і вправи спеціальні винайшов...

Ми з особливим задоволенням слухаємо розповідь про цей його «винахід у медицині», дивимось на його рум'яне, свіже лице і з насогодою впливаємось його чаруючою, запашною українською мовою, пересипаною дотепами, пронизаною гумором, властивим нашому народові. І згадуються нам предки, які і за найтяжчих іспитів не втрачали мужності, згадується кошовий Запорізької Січі, який, потрапивши під час

якогось морського походу в неволю, зубами перегриз товстений, кручений з сирці канат, що шем були зв'язані його руки й ноги, переушив одного за одним вартових на галері і, визволивши братчиків, вернувся на Січ з полоненими яничарами. Звідти серед козацтва і пішов вислів «Узяти ворога в Федорів лантух».

— Коли згадую цей фамільний переказ, — говорить Михайло Михайлович, — і сердито ворухаться його сиві шевченківські вуса, — спадає мені на думку найграндіозніший лантух — «сталінградський», влаштований великим кошовим радянського народу. Ще один подібний «лантух» — і з гітлерівцями станеться та сама оказія, що понад триста п'ятдесят років тому сталася з яничарами, які вважали себе переможцями, а прокинущися в полоні... Ми, весь народ, допоможемо своєму великому кошовому, і насамперед ми — українці. Я гордий, що першим почав будівництво танкових колон не хто інший, а земляк наш — українець Ферапонт Головатий. За його прикладом всі свої заощадження на створення могутньої танкової колони «За радянському Україні» — 40 тисяч карбованців — віддав і я. Прокинуться фашисти в такому «лантусі», що з нього жодна погана душа не вибереться!.. Хоча, думало, — додає він згодом, — що гітлерівці не прокинуться зовсім, бо наш кошовий — мудріший за всіх кошових.

Федір БУРЛАН

Василь Касіян.

Хуторяночка.

ТЕХНІЧНІ НАУКИ НА УКРАЇНІ

Відділ неорганічної хімії інституту закінчив велику роботу щодо виявлення можливостей промислового використання бокситових родовищ Південного Урала та деяких башкирських глин — **нові сировинні ресурси для алюмінієвої промисловості**. За постановою Раднаркому Башкирської АРСР в Уфі будуватимуть **фабрику сухих мінеральних фарб** — з місцевих глин та бокситів, за методом, розробленим в інституті.

У тому ж відділі проведено цікаву роботу над **вилученням бромом** — важливої оборонної сировини — з **нафтових вод**.

Лабораторія технології води, перебуваючи в Уфі, продовжує свої роботи в галузі розробки нових методів **очищення та знезараження води**, відповідно до воєнних умов. У багатьох місцях Союзу вже працюють розроблені в лабораторії конструкції установок. Крім того, передано промисловості конструкції кишенькових апаратів для очищення води в польових умовах.

Група фахівців — електрохіміків, що працює в інституті, успішно розв'язала завдання щодо **вилучення цінного стратегічного металу — кобальту** — з відходів надтвердого ступу — селіту. Новий метод здійснюється в оборонній промисловості.

Просту і ефективну нову технологічну схему **виробництва вітамінних екстрактів з диної шпичини** розроблено в харчовому відділі інституту. Нову схему реалізує Союзвітамінопром на кількох заводах. Вийшли з друку дві книжки кандидата технічних наук В. Р. Савінова «Полівітамінні екстракти з шпичини» та «Кустарне добування вітамінного соку з шпичини». Полівітамінні екстракти, одержані за методом інституту, з успіхом використовуються в евагогоспітальях для лікування поранених бійців та командирів. Тепер харчовий відділ працює над проблемою раціоналізації технологічного процесу добування каротину (провітамін «А») з рослини сировини.

Фахівці інституту вивчили кілька місцевих **родовищ бурого вугілля Башкирської АРСР**, досі ще не досліджених. Виявлено, що з цього бурого вугілля можна одержати чимало рідкого пального та інші цінні хімічні продукти.

Відділ технічних наук Академії наук УРСР об'єднує шість інститутів: інститут будівельної механіки, гірничої механіки, чорної металургії, енергетики, електрозварювання та гідрології.

За останні роки особливо швидко розвивалась наша будівельна механіка. Інститут будівельної механіки Академії наук УРСР багато попрацював, розробляючи нові методи розрахунку просторових систем, розрахунку несучої здатності сталевих конструкцій з урахуванням пластичних деформацій (Б. Горбунов, П. Жудін, Н. Корноухов, А. Уманський, В. Чудновський та їхні співробітники).

Ряд робіт щодо стійкості арок, стійок, пластин і сітчастих конструкцій виконала дніпропетровська група (академік А. Диннік та його учні Д. Вольцер, Н. Гришкова, А. Моргаєвський, Г. Павленко, А. Пеньков і ін.).

Академік С. В. Серенсен та його співробітники виконали ряд інтересних і важливих робіт щодо динамічної міцності металів з застосуванням до розрахунку деталей машин; Н. Боголюбов і академік Н. Крилов провели теоретичні дослідження з нелінійних коливань, які тепер застосовуються при розрахунках багатоколінчатих валів авіаційних і суднових двигунів; Ф. П. Белянкін виконав численні роботи щодо міцності деревини та елементів дерев'яних конструкцій.

Одним з наймогутніших експериментальних методів теорії пружності є так званий оптичний метод (фотоеластика). До Жовтневої революції на Україні не було жодної лабораторії, де провадилися б досліді чи велася б хоч невелика науково-дослідна робота щодо оптичного методу вивчення напруг. Лише 1934 року в Дніпропетровському державному університеті, вперше на Україні, організовано таку лабораторію під керівництвом проф. Н. Гришкової. Ввесь час ця лабораторія дуже успішно працювала над новим методом визначення напруг за морожуванням деформацій.

Ми мали багато розрізних спостережень на рудниках і ряд емпіричних правил боротьби з гірним тиском, але закони гірного тиску й досі багато в чому не з'ясовані. Треба було зібрати матеріали, дослідити, розробити цю справу теоретично і дати вказівки гірничій промисловості — як боротися з гірним тиском і як користуватися ним. Для цього організовано спеціальні комісії для управління покрівлею гірничих виробок і гірним тиском (під керівництвом академіка А. А. Скочинського). Ряд науково-технічних закладів України включився в цю роботу. Найбільше попрацював у цій справі Дніпропетровський гірничий інститут (професор Ф. Білаєнко та його співробітники).

В результаті цілого ряду робіт опрацьовано основні методи управління покрівлею гірничих виробок при розробці вугільних родовищ Донбаса, руд Кривого Рогу, марганцевих руд і бурого вугілля Правобережної України. Теоретично розроблено і поставлено на шахтах досліді щодо видобутку вугілля способом гідромеханізації, тобто вирубання вугілля сильним струмом води, подаваної під великим тиском. Вперше в світовій техніці здійснено й ідею Менделєєва про підземну газифікацію вугілля. Українські досліджувачі багато уваги приділили й рудничному підйомові. Тут передусім треба згадати роботи академіка М. М. Федорова.

В галузі гідравліки треба згадати численні роботи лауреата Сталінської премії академіка Г. Проскури про гідравлічні двигуни, пропелерні насоси, гребні гвинти та ін. З великим успіхом працював у галузі гідравліки відкритих русел Г. Сухомел. Він виявив важливі помилки в застосованих досі способах розрахунку гідротехнічних і шляхових споруд, дав нові способи розрахунку наплавних мостів, розробив найвигідніші розміри і швидкість руху суден по малих річках, що має особливе значення для України.

Дуже близько до гідравліки стоїть гідрологія. На Україні гідрологія, як наука, до Жовтневої революції майже не існувала. Після революції становище рішуче змінилось. За минулі 25 років дуже докладно вивчено режим стоку річок України, водні ресурси Донбаса, Приазов'я і басейна Дніпра.

Проведено велику дослідну роботу щодо автоматичного регулювання турбін. Результати її успішно застосовано на кількох потужних електростанціях України. Сюди ж належить ряд досліджень з автоматизації й телемеханіки в гірничій та металургійній промисловості. В Інституті енергетики Академії наук УРСР академік В. Хрущов з помічниками розробив компаундування синхронних генераторів, щоб поліпшити їхню роботу, і застосування нагріваних ґрунтів у схемі компаундування. Результати успішно використовуються в практиці на Україні й на Уралі.

В галузі металургії треба відзначити роботи над доменними печами, над виробництвом легірованої сталі, над вивченням прокатного виробництва, нагрівальних печей і обробки металу тиском. Роботи Г. Курдюмова і В. Свечнікова з металознавства оцінюються, як одні з найкращих у нашій науковій літературі.

Велике значення для народного господарства України має використання відходів металургійної промисловості, зокрема доменних шлаків. Академік П. Будніков, в результаті своїх широких досліджень доменних шлаків, одержав з гранульованих шлаків, додавши гіпсу, безклінкерний шлаковий цемент. Цей цемент П. Буднікова, широко використаний на практиці, дав хороші результати. За свої дослідження по цементах академіка П. П. Буднікова та його співробітника А. П. Зоріна відзначено Сталінською премією.

Дуже багато зроблено за останні роки на Україні і в галузі електрозварювання. Наприкінці 20-х років у Києві, з ініціативи академіка Є. Патона, ним лауреата Сталінської премії, створено спеціальний електрозварювальний комітет, перетворений потім в Інститут електрозварювання Академії наук УРСР.

Результати робіт інституту незабаром впроваджено на багатьох заводах Радянського Союзу. Вони замінили клепання залізних конструкцій (цистерн, мостових ферм, корпусів пароплавів та ін.) зварюванням їх.

Такі, в загальних рисах, успіхи технічних наук на Україні за роки радянської влади.

Наука на Україні цвіла пишним цвітом, як і вся Україна. З навалюю фашистів наукові працівники евакуювались в тил країни, вивезли з собою лабораторії, музеї, бібліотеки і працюють зараз ще з більшим піднесенням. Повернувшись на Україну, ми з новою енергією візьмемось за її відбудову. Знову зацвіте Україна, відродиться її промисловість, розквітнуть наука і техніка!

За завданням Наркомздоров'я, в інституті розроблено методи виробництва ряду препаратів для дезинфекції та дезинсекції на основі місцевих матеріалів. Налагоджено масове виробництво цих препаратів, яке забезпечує потреби Башкирської АРСР. Організовано також виробництво наркотного фіру.

Цікаву роботу виконав аналітичний відділ інституту, вивчивши Учалінське поліметалічне родовище, де відкрито ряд цінних металів.

Член-кореспондент Академії наук УРСР проф. П. В. Головін закінчив роботу про відбудування цукрової промисловості на Україні. Він розробив кілька нових технологічних схем харчових комбінатів та розрахунок типу цукроварні невеликої потужності.

Лауреат Сталінської премії, член-кореспондент професор А. І. Кіпріанов продовжує свою роботу над синтезом фото-сенсibiliзаторів — органічних фарбників, які підсилюють чутливість кіно- та фотоплівки.

За п'ять місяців 1943 року фахівці інституту провели близько 60 консультацій оборонних заводів, підприємств та різних промислових організацій. За той же час прочитали 27 наукових доповідей та лекцій.

Б. САВІНОВ.

Тамара Косенко на Н-ському заводі виконує норму на 300 процентів.

ДВА КОВАЛЕНКИ

Знатний стахановець, коваль орденосного, евакуйованого з України, заводу імені Комінтерну, Андрій Антонович Коваленко, орденосець і передовик виробництва — не раз чув про те, що на Уралмаші працює другий Коваленко. І найцікавіше було те, що цей другий Коваленко, Григорій, був теж ковалем, теж стахановцем і двічі орденосцем.

— Хотілося б мені помірятися силами з отим другим Коваленком, — казав іноді Андрій своїм товаришам. — Кажуть, добре вміє працювати.

І сталося так, що в квітні Андрій Коваленко, комінтерновець, одержав листа від Григорія Коваленка, уралмашівця. В тому листі було:

— «Дорогий Андрію Антоновичу!

Я ніколи не бачив тебе, а про твою роботу чув. І здається мені, що ми з тобою — брати не лише по професії та по прізвищу, а й по крові.

Хочу розповісти про мою роботу. В останні місяці я збільшив виробіток, прагнути до строку виконати своє зобов'язання і закінчити до 1 травня річну програму.

В лютому моя фронтова бригада дала 385 відсотків норми, у березні — близько 350 відсотків. У квітні теж не відстаю: щодня даю від двох до трьох з половиною норм. Протягом сталінського дводекадника дам понад план 300 деталей бойових машин і працюватиму за графіком.

На цих умовах пропоную тобі, Андрію Антоновичу, змагання ковалів Коваленків.

В ім'я нашої клятви любимому Сталіну, будемо, не покладаючи рук, випускати понад план деталі, бити ними ненависного ворога!

Григорій Коваленко, коваль Уралмашу».

Комінтернівський Коваленко читав цей лист уголос. Навколо стояли робітники його бригади.

— Ну, — сказав він, складаючи й ховаючи лист, — здається, обговорювати нема чого. Виконаємо до 1 травня нашу річну програму, якщо схочем! Як думаєте? Чи писати відповідь?

— Писати! — сказали робітники.

І наступного дня відповідь Коваленка комінтернівського надіслали Коваленкові уралмашівському. Ось вона:

— «Дорогий Григорію!

В березні наша бригада виконала фронтове завдання на 325 відсотків. А до 15 квітня ми дали вже 10 місячних норм.

Величезні наші можливості, Григорію! І якщо використати їх по-справжньому, жарко буде клятій німоті! От і вирішили ми з тобою помірятися: хто з двох Коваленків верх візьме?

З сьогоднішнього дня цілою бригадою беремо зобов'язання — кожному працювати за двох, давати продукцію тільки найвищої якості.

Покищо — на все добре. До майбутньої зустрічі.

Андрій Коваленко, коваль заводу імені Комінтерну».

Так розпочалося напружене змагання двох Коваленків. Навіть у наші дні, коли високопродуктивна робота знатних стахановців, патріотів Батьківщини, многогоспичників і многоверстатників стала звичайним явищем, — змагання двох ковалів притягло до себе увагу двох велетенських заводів. Це ж не жарт — виконати протягом чотирьох місяців річну програму!

Ковалі працювали спокійно і впевнено. Одного вечора вся

Стахановка — полірувальниця Н-ського заводу Є. Михальченко — виконує 300 процентів норми.

НА ХАРКІВСЬКОМУ ЗАВОДІ ІМЕНІ КОМІНТЕРНУ

★ Колектив українських патріотів, робітників евакуйованого з Харкова тричі орденосного заводу імені Комінтерну, бере активну участь у відбудові славного Сталінграда. Нещодавно завод імені Комінтерну відправив до Сталінграда 4 тонни фарб, 30 тонн заклепок, 5 тонн болтів, 300 гумових шківів, трансформатори, електромотори, силкові масляні вимикачі, шурупи та інші матеріали.

★ Знатний стахановець заводу імені Комінтерну, бригадир формувальників тов. І. Крохмаль день у день дає з своєю бригадою, замість запланованих 55 зйомів, не менше 60—65. Але, як каже тов. Крохмаль, це не межа. Фронтові потрібна додаткова продукція, додаткові різні бойові машини. І тому бригада тов. Крохмалю взяла зобов'язання — перейти на щодобовий випуск щонайменше 70 зйомів.

★ В цеху, де начальником тов. Голубев, уперше виготовлено пробну відливку ступу ЦА-20 (безмаганного). Цей ступ іде на виготовлення безшумних і економних шестірень, що цілком замінюють бронзові і текстолітові. Якість ступу визнано за

добру. По заводу віддано наказ—почати виготовлення нового ступу в масовому масштабі. Стоп виробляється за рецептурою механіка заводу тов. О. Бондаренка.

★ Підведено підсумки загальнозаводського змагання на звання кращого майстра заводу. Першість завоював майстер Йосиф Мілов, у якого з 24 робітників—22 стахановці. Всі робітники Мілова володіють двома-трьома професіями. Поруч з Міловим першу премію завоював і майстер Кладиченню. Другі і треті місця присуджено майстрам Колесниківі, Макарєвичіві, Поречанському, Судейкові та іншим.

★ В цеху, яким керує тов. Сойбельман, широко запроваджується автозварювання. Це дало по чотирьох основних комплектах збільшення продуктивності праці в 5 разів. На окремих ділянках, де вжито автозварювання, звільнено для іншої праці до 80 відсотків висококваліфікованих зварювачів та досягнуто економії 110 кіловатт-годин енергії на кожен виріб.

★ У фронтівій бригаді Ганни Віррової (відділ, де начальником тов. Корсьов),—5 чоловік. Молоці робітники працюють дружно. Одного разу захворів командир бригади —

Робітниця 8-ої Київської взуттєвої фабрики, евакуйованої в Казахстан, — Валя Кириленко виконує 200 проц. норми.

бригада Андрія Коваленка не залишилась на додаткові години, а прийшла до редакції заводської газети «Комінтерновець», прийшла послухати телефонну розмову двох Коваленків. Ось запис цієї розмови:

Андрій: — Дозвольте з вами познайомитись. Я — Андрій Антонович Коваленко. Здравствуйте!

Григорій: — Здравствуйте! Я — Коваленко Григорій Михайлович.

Андрій: — Грицю, я дуже радий, що ми з тобою поговоримо. На якому молоті ти працюєш?

Григорій: — На тритонному. В бригаді у мене сім чоловік.

Андрій: — А в мене бригада з чотирьох.

Григорій: — Менша від нашої. Ну, як ви працюєте?

Андрій: — Працюємо з ранку до вечора. Даємо по дві норми. Завдання перевиконуємо! Я подав раціоналізаторську пропозицію, і тепер, замість тридцяти деталей, даю по сто. Крім того, заощадив багато металу і звільнив десятьох верстатників. Мене за це преміювали.

Григорій: — Молодця!

Андрій: — Грицю, а скільки норм ти даєш на місяць?

Григорій: — В січні ми дали три норми, в лютому ще більше, в березні — три з половиною. Незабаром дамо річну норму. Я працюю коло найскладніших деталей. Їх ніхто на заводі, крім мене, не виготовляє. За технологією дається три нагриви, а я тепер почав робити з одного. Ну, і наслідки є: норма — десять деталей, а ми даємо дев'яносто п'ять.

Андрій: — У вас вільне кування, чи штампування?

Григорій: — Штампування. А кінці робимо вільним куванням.

Андрій: — Скільки кінців даєте за зміну?

Григорій: — Сто, сто двадцять.

Андрій: — Грицю, мене люди в цеху питають: чи не родич ти мені, чи не брат? Я кажу — «так!», бо мої брати всі ті, хто добре працює.

Григорій: — Мене теж питають, чи не родич? Нам, Андрію, так треба працювати, щоб не згнатьбити наше прізвище. Як гадаєш?

Андрій: — Грицю, та звісно ж! А в тебе на фронті брати є?

Григорій: — Є один брат. Уже двадцять місяців воює.

Андрій: — А в мене два брати на фронті. Ну, Грицю, бувай! Бажаю успіху!

Григорій: — На все добре, тримайсь!

Минув тиждень. До ковальського цеху приходили люди, питали: як справи? Але можна було й не запитувати. Кожному робітникові досить було подивитись на чітку напружену роботу бригади Коваленка, щоб переконатися — все буде гаразд!

Двадцять восьмого квітня на заводі імені Комінтерну оголосили:

— Вчора, 27 квітня, бригада Андрія Коваленка закінчила з перевиконанням своє зобов'язання. Вона дала до цього дня понад тринадцять місячних норм! Комінтерновець переміг! Він дав Батьківщині, фронтівій річну норму за чотири місяці!

А що ж із Григорієм Коваленком, уралмашівцем?

Грицько, звісно, теж не відстав, не згнатьбив прізвища Коваленків. Він теж виконав своє зобов'язання, дав на 30 квітня річну програму.

Два ковали, два Коваленки, перемогли обидва.

В. ВЛАДКО

НА ХАРКІВСЬКОМУ ЗАВОДІ ІМЕНІ КОМІНТЕРНУ

(ЗАКІНЧЕННЯ)

Віхрова. Її заслухала Тамара Поспелова. Вона 4 дні працювала на двох верстатах, — за себе і за свою подругу, — і не затримала жодної відповідальної деталі. Бригада не знизила продуктивності праці і давала в ці дні, як і звичайно, 150 відсотків завдання.

★ Протягом чотирьох місяців робітники заводу імені Комінтерну передали редакції «Експрес-Інформації» (видання інституту Наркомату) понад 60 технічних описів раціоналізаторських пропозицій, які вже здійснено на заводі і можна буде використати на інших заводах.

★ В цеху, де шарпрупортом тов. Кержнер, вийшов з ладу важливий механізм. Запрокував добовий перестій. Всі комушники пішли на допоміжного слюсаря. І механізм був відремонтований за 180 хвилин, замість доби, яку передбачали ремонтні норми. Три години — замість двадцяти чотирьох.

★ На військово-навчальному пункті заводу молоді робітники наполегливо вивчають військовою справу. Відмінники всеобучу — стахановці виробництва. Борець Горсунов — командир фронтової молодечої бригади, яка виконує норми на 350 відсотків. Мішенко Мінаєв, електрозварювач Міценко — відмінники всеобучу — і на виробництві дають день-у-день по дві норми можень.

★ Труidящі заводу розпочали збирали книжки для районів, звільнених від гітлерівських мерзотників. Уже зібрано понад 2.000 книжок. Серед них — художня література, технічні видання, підручники для шкіл тощо.

★ Цех, де начальником тов. Макаров, виконує будівні роботи для заводу. Колектив цеху вирішив використати вільний час для виготовлення меблів у подарунок будинкові, де виховують дітей-сиріт. Протягом останніх місяців будинкові передано в подарунок від робітничого колективу цеху: 250 ліжок, 140 тумбочок, 70 різних шаф, кілька сот стільців і табуреток, столи, дивани та ін.

★ Підбито підсумки загальноміської олімпіади художньої самодіяль-

ності. Жюрі олімпіади нагородило першою премією та почесною грамотою міськвсхконному Рад трудящих колектив художньої самодіяльності заводу імені Комінтерну за високу якість і різноманітність показаної програми. Зокрема сподобався глядачам хор під керівництвом тов. Толмачової та джаз під керівництвом тов. Мартіанова, складені з робітників заводу.

★ Щодоби 5 тонн сапропелю видобуває невеличкий колектив робітників Управління робітничого постачання заводу. Сапропель з успіхом замінює концентровані корми для крупної рогатої худоби, свиней та птиці. З нього випікають хліб високої калорійності, годування яким значно збільшує відгодюваність свиней.

★ Дуже жваво пройшла загальнозаводська естафета імені заводської газети-багатотиражки «Комінтерновець». В естафеті брало участь 20 команд. Перше місце зайняла команда цеху, де голова цехкому тов. Лавриненко. Команда одержала перший приз — кубок. Друге, третє й четверте місце зайняли команди фізоргів Єгошиної, Пернач та Козьміної. Вони одержали грамоти.

★ Сімдесят вісім дітей фронтовиків виховується в заводському дитсадку № 2. Часто в двері цього дитсадка стучає листоноша. Він приносить листи-вісти від батьків-фронтовиків. Недавно фронтовик Лаптев надіслав лист своєму синові Шурику і всім його маленьким друзям, фронтовик Ключев пише своїм дітям. Вони й Томі, вихованцям дитсадка: «Ми за вас спокійні, дорогі наші діти! І за ваше щасливе дитинство йдемо на смертний бій з ворогом!»

★ Секція рукопашного бою заводського клубу випустила цими днями 15 інструкторів. Усі вони відмінно опанували техніку рукопашного бою. Найкращі досягнення виявили випускники тт. Єгошин, Олександров, Зудова, Серебряков.

★ Колектив радгоспу, де директором тов. Гавва, добре попрацював для того, щоб одержати цього року високий урожай ранньої городини для заводських їдальень. Радгосп увесь час постачає їдальням зелену цибулю, огірки. Незабаром їдальні одержать перші помідори.

ТАШ — РОБОТЯЦА ДІВЧИНА

Таш — роботяца дівчина, — так говорили узбеки навіть по сусідніх кишлаках.

Взимку вона ходила до школи. Влітку допомагала батькам збирати бавовну.

А коли в невеликому узбецькому місті вперше загудів заводський гудок, вона дізналась, що тут починає роботу велосипедний завод, евакуйований з далекої України, аж із самого Харкова. Їй захотілось туди, в ті великі бавовняні амбари, де розташувалося нове підприємство. Коли на завод почали набирати учнів, Таш пішла до відділу кадрів.

— Ким хочеш бути? — спитав у неї майстер механічного цеху Марія Максимівна Кузьміна.

— Свердлівницею, — ніяковіючи, відповідала Таш.

В перший день самостійної роботи в Таш зламалось два свердла. Марія Кузьміна помітила в дівчині слізьки на очах і згадала перші дні своєї учоби на заводі. В її уяві встав Харків, уся його велич, складальний цех велосипедного заводу, конвеєр, з якого сходили сотні машин марки «Україна». Сама вона, українська дівчина, вчилася працювати в ті щасливі дні і ніхто їй не докоряв, що ламати свердло — злочин. Марії Максимівні стало жалко цю збентежену дівчину.

— Що, Таш? Лямаються свердла?

— Переведіть мене на той.. — по-дитячому схлигуючи, показала Таш пальцем на токарний верстат.

— А на тому, думаєш, легше? Дівчина розвела руками. — Моя чорноока, плакати не слід. Залишайся на цьому верстаті. А що зламалось два свердла, не біда, заточимо. В свій перший день на заводі — я зламала аж три.

Таш недовірно блигнула на майстра. На обличчі Марії Максимівни побачила посмішку, що хоч трохи розвіяла її перше виробниче горе.

Другого дня свердла таки ламались, кромка тупилась. Але пастя було вже більше, ніж горя: Марія Максимівна навчила її спускати кроштейн зі шпінделя, навчила регулювати шпіндель верстата. Наступного дня показала, як треба виставляти кондуктор по центру свердла.

Вже через кілька днів свердла не ламались, і це тішило Таш, а за кілька тижнів узбецька дівчина стала першою стахановкою в зміні.

А. КАНЕВСЬКИЙ

НАЙБАГАТША МАТИ

Б'є хуртовина в шибки. Чужа хата нагонить тугу, і хвора заплюює очі.

Явдоха Іванівна лізе на піч.
— Тихше, діти! Бабуся Герасимівна заснула.

Діти, як горобенята, до старої всі враз: — «Бабусю Іванівно, а як бабуся Герасимівна вас маленьку вчли?» — а Явдоха Іванівна вмощується край печі й починає в котрий раз: — «Бабуся Герасимівна красунєю була, та на війні з турками в неї жениха вбили. Присягнула вона заміж не виходити, взяла гроші, призначені їй на придане й збудувала на селі школу... Я маленька тоді була»...

Марія Герасимівна невдоволено натягає на праве вухо своє пальто і думає: — «Старіє Явдошка. Ну, для чого дітям про таке палякати!».

Хтось забрязкотів клямкою і морозяна хмара — на півхатини:

— Добри вечір! А я оце витягла з печі пірижечки та й думаю: однесу гарячечки Герасимівні».

— Спасибі, Василюсе Семенівно! — відповідає сусідці вчителька й закашлюється.

— Ой, боже ж мій, як то ви тяжко застудились! Тут, у цім краю, без повстаників піяє не можна...— говорить сусідка і врочисто додає:

— Та й нещаслива ж у вас доля, Маріє Герасимівно. Ви за своє довге життя, може, тисячу дітей до розуму довели. А тепер, на старості — самі, як були. От у мене — три сини...

— Учні мої теж на фронтах, у партизанах, у тилу... А мені й тут, у теплій хаті, добре.

Під вікном брязнув дзвінок на дзві. Явдоха Іванівна мерщій укриває хвору кожухом, а до хати ввійшов з мішком під пахвою Тарасович, голова колгоспу імені Котляревського, евакуйованого з Полтавщини:

— Драстуйте! Ось вам газети. А це тут — листи вам, Маріє Герасимівно... Я через вас догав одержав від рідних синів, та й приніс оце вам повстаники з калашами.

Явдоха Іванівна одягла окуляри, переглядає листи і раптом:

— Вам, Герасимівно, атестат від полковника Федора Васильовича Золотаренка — 650 карбованців цюмісяця. Забагатієте, Герасимівно!

Василиса Семенівна взяла до рук повідомлення:

— Я щось і не знаю такого. Якій же це Золотаренко?

— У дитобудинку при колгоспі ріс. Такий чубатий був хлопець. А зараз полковник і три ордени... А Явдоха Іванівна знов:

— Ще вам повістки на гроші. Дивіться: 200 карбованців від Калістрата Багатька...

І Явдоха Іванівна читає листи. Пишуть учні своїй вчительці з усіх фронтів. Розпитують про здоров'я, про обставини життя за Волгою.

— Не журіться, шановна Маріє Герасимівно! Проженемо прокляту гітлерівську зграю, і першу хату в рідному селі збудуємо вам! І садок знов засадимо. І квіти завдемо, і курей, і козу вам роздобудемо, — пише лейтенант спід Мурманська.

Василиса Семенівна скам'яніло сиділа й тільки дивилася та слухала: от уже й усі листи прочитано. Добре повечерявши, діти з хазійкою вже сплять на печі. А гостя сидить під вікном та й сидить. Міцно спить хвора, — сонний подих чути на всю хату.

— Заснула голубонька. Це вже безпримірно на одужання.

Тільки тоді Василиса Семенівна рушила з місця і аж обома руками вдарила по колінах:

— А й-богу: Герасимівна з усіх нас — найбагатша мати.

Варвара ЧЕРЕДНИЧЕНКО

Дружина фронтовика, українська акторка В. Ф. Денисенко всиновила сироту Алочку Звереву, батьки якої загинули від руки фашистських людоморів.

Микола ПЕТРОВСЬКИЙ,
доктор історичних наук

ЮРІЙ КРИЖАНИЧ НА УКРАЇНІ 1659 РОКУ

Серед слов'янських діячів минулого, які прагнули визволити слов'ян спід влади іноземців, зокрема німців, видатне місце належить відомому хорватові Юрію Крижаничу (1618 — 1683 рр.).

1658 року Крижанич виїхав з Риму до Москви — столиці найбільшої слов'янської держави. Шлях його лежав через українські міста Перемишль, Львів, Дубно, Корець, які були тоді під гнітом шляхетської Польщі, до тих земель України, які, після приєднання до Росії 1654 року, були в складі Московської держави. В квітні 1659 року Крижанич прибув до Ніжина — одного з найбільших тоді міст Лівобережної України.

Становище на Україні було тоді дуже складне. Після смерті гетьмана Богдана Хмельницького (1657 року) керівництво захопила група козацької старшини на чолі з Іваном Виговським і прагнула розірвати акт приєднання України до Росії та підкорити Ук-

раїну шляхетській Польщі. Народ же український, разом з кращою частиною старшини (на чолі з полтавським полковником Мартином Пушкарем), і думали не хотів про підкорення Польщі, про розрив з братнім народом російським. З допомогою татарів, Виговський, захопивши гетьманську булаву, розгромив наприкінці травня 1658 року Пушкаря та його прибічників, а у вересні того ж року уклав під Гадячем угоду з шляхетською Польщею.

Знову на Наддніпрянські землі посунула польська шляхта. Майже по всіх містах України Виговський поставив свої залоги, що склалися з найманих іноземних частин, зокрема з німецьких. Наприкінці червня 1659 року Виговському, знову таки з допомогою татарів, удалося під Конотопом завдати сильної поразки російській армії князя О. Трубецького, в складі якої були й українські повстанські частини під керівництвом І. Везпалого. Трубець-

кой мусів відступити до Путивля.

Але ні Галяцький трактат, ні Конотопська перемога не зміцнили становища Виговського та купки його спільників — зрадників України. На Україні назрівало велике народне повстання проти Виговського. Організаторами цього повстання були народний герой, славний сподвижник Богдана Хмельницького — Іван Богун і запорізький кошовий Іван Сірко.

Юрій Крижанич на той час перебував у Ніжині. Жив він у протопопа, відомого Максима Филімоновича (пізніше єпископа Мефодія), що був фактичним керівником підготовки повстання на Ніжинщині. Найближчим помічником Филімоновича в цій справі був Роман Ракушка-Романовський (автор відомого літопису Самовидця). Крім того, брав участь у підготовці повстання і Василь Золотаренко, брат останньої жінки Богдана Хмельницького — Ганни, колишній ніжинський полковник.

Юрій Крижанич, перебуваючи в Ніжині, написав анонімного листа-відозву до українців: «Веседа ко черкасам» (черкасами тоді часто звали українців). У цьому листі Крижанич говорить про утиски, які українці терплять і будуть терпіти, якщо лишаться під гнітом Польщі: шляхта розташує по Україні польське наймане військо «да немец» (тобто наймані німецькі частини) і грабуватиме населення. Польська шляхта, повернувшись до маєтків, буде мститися українському народові за повстання. Польща заборогне козакам вести війни проти турків і татарів, які чинять багату лиха своїми нападами на Україну. Натомість польський уряд примушуватиме українців

воювати з царством Московським, яке з українцями «єдинокорольське». Жити українцям під владою польського короля — це порушити присягу, яку за чотири роки до того, Крижанич відзначав, складала цареві вся людність України, а королеві, за Галяцьким трактатом, присягали лише окремі люди, при чому народ український був проти того трактату. Лишатись під владою Польщі це значило — жити під владою короля-чужоземця, під владою людини з чужого народу, тобто «под немцем, шведом», бо в Польщі не буває королем поляк, «ни иный нашего словенского народу человек».

Крижанич у своїй відозві показав, що він добре розібрався в планах шляхетської Польщі і щодо України. Він підкреслює, що польський уряд зменшуватиме кількість реєстрових козаків нижче 60 тисяч, нижче числа, встановленого так званими статтями Богдана Хмельницького з російським урядом. Справді, польський уряд так додав до Галяцької угоди таємний пункт про зменшення кількості козаків до тридцяти тисяч.

Крижанич доводив, що Україні корисно бути разом з Росією, бо напади Польщі тоді не загрожуватимуть Україні, бо Московська держава — держава міцна.

Наприкінці Крижанич каже, що коли українці згодяться на пригноблення їх польською шляхтою, то «подобны будем и свинням, которые, из грязи вылезши и осушавь, тотчас опять в кал идут. Так и мы, выбывъ из лягчквой неволы с великим кровопролитием, тотчас инова в тое ж неволю идем».

Цього листа Крижанич віддав

Филімоновичу, Ракушці-Романовському та міському писареві Пилипові Васютинському. Його зачитали на зборах керманічів повстання, що готувалося, і цей лист справив на них чималий вплив.

Як близько стояв Крижанич до підготовки повстання, видно з того, що він навіть знав точний день початку повстання.

В серпні 1659 року повстання розпочалося в Переяславі. Водночас відділ переяславських козаків, на чолі з сотником Ничипором Царенком, прибув до Ніжина, де стояв численний гарнізон Виговського. Козаки та ніжинці несподівано напали на цю залогу, що складалася з німців та поляків, і знищили її.

Повстання в Переяславі й Ніжині стали гаслом до загальнонародного повстання по всій Наддніпрянщині. За кілька тижнів українські землі визволилися від польської кормиги. Виговського скинули з гетьманства, а на гетьмана обрали сина Богдана Хмельницького — Юрія. Поновлено й приєднання України до Росії.

Після успіху повстання в Ніжині, Крижанич не довго залишався на Україні. В складі ніжинців, які 1 вересня 1659 року прибули до Путивля, до командуючого російським військом князя О. Трубенького, був і Крижанич. 5 вересня Крижанич рушив з Путивля до Москви, куди й прибув 17 вересня.

Як бачимо, слов'янський патріот Юрій Крижанич доклав і своїх зусиль до визволення України від гніту шляхетської Польщі, до справи єднання українського народу з народом російським.

ХАРКІВСЬКИЙ ТЕАТР ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Рясно квітнуть сади — білим, рожевим, незвичним фіалковим цвітом. По широких вулицях виструнчилися високі тополі, дзюрчать арики. В повітрі голуба імла... Усе це трохи нагадує рідні місця, які завжди спадають на думку акторам харківського театру, коли вони щоранку й щовечора простують по цих міських алеях до приміщення Ферганського узбецького театру, де тепер відбуваються вистави й репетиції шевченківців.

Актори театру працюють не покладаючи

рук, прагнуть, щоб було з чим повернутись до рідного краю, щоб скарби української народної творчості заграли на театрі всіма барвами, щоб Україну пізнали й побачили дружини народи, які так гостинно прийняли наших митців на час війни. Актори, сповнені нестримним бажанням — відтворити образи звиязців свого краю, що обстоювали волю України,

показати статечність, хоробрість та поетичну співучість рідного народу.

— І от, — каже художній керівник театру Мар'ян Михайлович Крушельницький, — щоб створити барвистий вокально-музичний спектакль, а це притаманно українському народові, всій його творчості, — ми шукаємо й знаходимо нове сценічне тлумачення

вистав. Цьому допомагає з'єднання з нашим драматичним театром великого державного хору «Трембіта». Таке сполучення дає нам нові можливості. Але працювати важко, бо співаки з «Трембіти» добре співають, але ще не вміють грати.

Отож для піднесення професійної майстерності, існує тепер інститут підвищення кваліфікації акторів. Тут читають лекції про художнє слово, про рух на сцені, викладають танці, пластику. Педагоги Московського медичного інституту ке-

НА СОРОК ДЕВ'ЯТОМУ РОЦІ

Ось вже 48 років минуло з дня мого вступу на сцену українського театру. Першим моїм учителем був славнозвісний актор і режисер, «батько українського театру» Марко Лукич Кривиницький.

Під його режисурою виховувались, розвивались і виросли в видатних акторів, творців українського дореволюційного театру — такі блискучі творчі індивідуальності, як Микола Садовський, Панас Саксаганський, Ганна Затиркевич-Карпинська, геніальна Марія Заньковецька і багато інших обдарованих акторів.

Радісно працювати, віддаючи свій досвід, свій хист, всього себе на служіння нашому героїчному народові, який протягом своєї многострадної історії, у віковій боротьбі, зберіг силу духа, мужність, бурхливу енергію, витривалість, здоровий оптимізм і величезний потяг до краси, до мистецтва. Служити такому народові це — щастя. Не почуваш, що за плечима вже 65 років! Ніколи й думати про це. Одне стремління: швидше й краще підготувати собі зміну — нове покоління культурних митців, які мусять піднести на ще вищий рівень наше театральне мистецтво.

Разом з усією країною, ми, працівники мистецтва, віддаємо всі сили на захист своєї Батьківщини...

Пригадуються радісні й повик незабутні хвилини при зустрічах з харківськими робітниками в цехах наших велетнів-заводів на Уралі. Наші мелодійні народні пісні, піднесено схвильоване читання творів Шевченка, Тичини, Довженка, Бажана, Рильського, Первомайського — зворушують серця слухачів, ще більше розпалюють зненависть до ворога, додають енергії в боротьбі. І, як наслідок

таких виступів, — піднесення продуктивності праці і перевиконання планів у цехах.

А ось пригадаємо таке: фронт від міста за 40 кілометрів, ми граємо «Богдана»... Повітряна тривога. Виставу перервали на сцені «Київ». Коли після нальоту продовжували виставу, після присяги Богдана та полковників, де він клянеться: — «Не покладемо ми зброї доти, доки всіх панів, сенаторів, дуків, королів не виженемо з України! В нелюдській карі сконає ворог, його могилами укриються степи»... — в залі сталося щось надзвичайне... Здалося, що глядач, який склався на три чверті з бійців-фронтовиків, — разом з Хмельницьким складає присягу...

Так сприймали мою роль глядачі, оборонці радянської вітчизни, нащадки Хмельницького і Богун... потрясаючі хвилини! Часто глядачі розповідають нам, пишуть, що наші персонажі викликають згадки про героїв Вітчизняної війни, запалюють бійців до помсти й боротьби. Славного козака Тура порівнюють з героями-колгоспниками — Іваном Петровичем Івановим, Матвієм Кузьміном, полум'ятині Кривоніс, світлий, як сонце, Богун, жартівник Гаврило, Варвара стали глядачеві рідними та близькими за їхню відданість визвольній боротьбі... Спектакль «Богдан Хмельницький» став бойовою зброєю, що кличе до перемоги.

Ми, актори, відчуваємо себе складовою частиною нашої героїчної, непереможної Червоної Армії. Це почуття надає нам енергії працювати ще більше, ще краще. Щоб після очищення нашої прекрасної країни від гітлерівських диких орд повернутись на рідну Україну, зберігаючи високий мистецький рівень наших постав, партія і уряд дають нам для здійснення цього повну можливість. А гостинний теплий прийом у представників благородного братнього узбецького народу допомагає нам з честю виконати патріотичний обов'язок перед своєю любимою Батьківщиною.

рують вивченням психології творчості та поведінки людини.

— Я обстоюю, — каже Мар'ян Крушельницький, — чистоту в трактуванні української вистави, як великої музично-вокальної, спрямованої на вияв благородних рис типових українських спектаклів.

І от — на сцені «Назар Стодоля» — справжній скарб української класичної драматургії. Жадоба волі, ствердження прав людини і незламне в людей з народу почуття товариства, — все це в вихорі танців,

пісень, колядок прикрашено народним гумором і показано так, що в глядача переймає подих. Немеркнуча майстерність І. Мар'яненка (Хосми), свіжість почуття, передана в тонально-різноманітному виконанні В. Чистякової (Галі), романтична, скульптурно сильна гра А. Сердюка (Назар Стодоля), образ рішучого воїна створив Д. Антонович (Гнат). Актори добре показали національні риси свого народу, властивий йому оптимізм, моральну силу та негасимий дух волелюбності.

Цей же непоборний дух українського народу живе й в інших спектаклях шевченківців.

Вистава «Богдан Хмельницький» нещодавно, коли ще театр ім. Т. Шевченка перебував в іншому місті, справила таке враження на робітників евакуйованого Харківського паровозобудівного заводу, що вони того ж дня, повернувшись з театру, працювали з таким запалом, що здали до фонду оборони на три танки більше, ніж планувалось. А це сталося тому, що театр добре зрозумів романтичну підне-

сеність п'єси, її визвольну ідею, ще раз показавши їй українського народу, невчиртну силу його в боротьбі за волю. Недарма з таким захопленням і українські, й російські, і узбецькі глядачі вітають артиста Івана Мар'яненка, що створив благородний образ полководця й державного діяча Богдана, Д. Антоновича, що показав народного героя Максима Кривоноса, Сердюка — за хороброго та широго Богуня, Крушельницького — вереслого туляку, важливого діяча Гаврила, Л. Гаккебуш, яка в ролі

ЧЕСТЬ І СЛАВА

Мені дорога моя люба Батьківщина—Україна міста гомінки села дівичучі, дівчата співучі, люди з щасливою посмішкою на вустах. Моє місто Харків німцями тепер сплюндроване, містечке життя замерло. Але воно живе, живе українське мистецтво тут, в глибокому тилу Союзу Радянського. Ось і я на новому місці, у сонячній Фергані працюю в театрі.

За три останні передвоєнні роки в Харкові на сцені нашого театру імені Шевченка мені довелося зіграти три чудесні жіночі образи: Катерину в «Трої» Островського, Євгенію Гранде — в однойменній п'єсі Бальзака, і Марію Луцицьку в п'єсі Старицького «Талант». Всі три образи — жінки, які прагнуть до щастя і свободи, «світлі промені в темному царстві», які згинувли в нерівній боротьбі.

З якою трепетною мукою і радістю працювала я над цими ролями! Як хотілося мені, актрисі радянського театру, знайти справжній душевний контакт з глядачем, разом з ним обмити сльозами сумну в миттєвому жіночому долі і з новою силою відчувти радість нашого нового прекрасного буття.

Але ось настав 41 рік і ляхо завалилось на нашу щасливу вільну Батьківщину. І знову рабовласник, гендляр, і знову нагай, пригноблення, ярмо неволі, і знову сльози, кров, смерть, і ім'я всьому цьому — фашизм!

Радянська українська жінко, чого ти зачала за цей час німецької окупації, за цей час страшною черною ніччю! Але як загартувалась твоя душевна сила в горні цих нечуванних страждань, і хоч сивили за одні ніч твої темні коси, випривалось зморшками твоє лице, втрачались ніжні риси, — з якою мужністю і огидою зустрічала ти смерть і ставала безсмертною в віках! Ти стоєш величніша над усіх відомих нам героїнь літератури та історії! Не сльози, не мольба про пощаду, а воєнна ненависть, люта жадаба помсти і дух боротьби горять в твоєму серці.

Чи зможе мистецтво відобразити героїзм нашого часу? Чи потрібно воно зараз, це мистецтво? Ось які думки мучили, швидко, не тільки мене саму. Але всі ми вже зрозуміли, що святій обов'язок мистецтва — донести до майбутніх поколінь героїчні образи радянських людей. Хто напише трагедію про Зою Космодем'янську? Хто понесе її втілений образ на сцену і примусить щоразу тремтіти серця глядача, обливатися кривавими сльозами і запалювати в душах гнів і жадабу помсти? Ми знаємо, ми, українські актори, що близько той час, коли визволена земля наша, наша Україна знову зацвіте щасливою побідною піснею. Як будемо ми любити і плакати нашу Україну, як будемо пишатися її перемогою. З яким натхненням понесемо на сцену ми,

українські актриси, безсмертні образи героїнь Вітчизняної війни.

Українська жінко! Честь тобі і слава за все, що зробила і зробиш для визволення нашої рідної землі, яка ніколи не була рабом і завжди буде вільною радянською країною.

Валентина ЧИСТЯКОВА

Скульптура М. Лисенка та Л. Муравіна — «Новий порядок».

Варвари примусли нас ще дужче повірити в безсмертну відданість і мужню любов української жінки до своєї Батьківщини.

Мені довелося бачити переповнений зал і на виставі «Тев'є молочник». У глядачів на вустах щойно квітнула посмішка, і раптом вона кривилась гримасою болю, а на щоках блищали сльози. Це Мар'ян Крушельницький, перетілівшись у злидаря — трудівника Тев'є, батька чотирьох дочок, що на голову його один по одному спадають удари долі, веде глядача від

веселого сміху, від сліз радості — до гіркої посмішки, до тяжкого болю, проникаючи в творчі таємниці променистого твору Шолом-Алейхема. Попри всі удари безжальної долі, Тев'є стає ще палкішим і непохитнішим. Він перемагає страждання.

— Доки душа в тілі, вперед, Тев'є! — ці його заключні слова звучать глибоко ідейно. Вони перейняті оптимізмом і тверезою народною мудрістю, непохитною впевненістю у справедливості своїх домагань, — і це ще раз переконує, що сила наро-

ду — непоборна, що його не зламати й не перемогти.

Відтворюючи зразки класичної драматургії («Дай серцю волю — заведе в неволю» — Крушельницького, «Талант» — Старицького, «Шельменко денщик» — Основ'яненка, «Наталка-Полтавка» — Котляревського), театр не забуває й про краєц творчості сучасних письменників. В репертуарі театру — «Фронт» — Корнійчука, «Наваля» — Леонова, «Руські люди» — Сімонова. Життєрадісно звучить спектакль «В степах України». Чи не

найкраще за всіх акторів, яких нам довелося бачити в цій ролі, грає Крушельницький Галушку.

Харківський театр імені Тараса Шевченка — на правильному шляху. Він справді багато досяг у відтворенні народно-героїчного та реалістичного мистецтва. Праця театру під час війни ще раз доводить, що творчий вогонь української радянської інтелігенції невгамований, що мистецтво українського народу невмирує.

Дм. ГРІНЬКО

А ми підем з топірцями
В зелену діброву,
Та витешом домовину
Велику, кедрову,
Та пішлемо до цесаря
В німецьку столицю...

Звідки бралися сили в цього
гірського орла, що ціле життя
линився непохитним у боротьбі
з німецькою невольою? Ці сили
надавало йому відчуття кровного
зв'язку з усією Україною, з її пе-
редовими громадськими та куль-
турними силами. Не бачивши ні-

коли Наддніпрянщини, він оспі-
вує її в захоплених віршах. Та-
раса Шевченка Федькович ставив
вище за всіх поетів світу, і після
смерті кобзаря України вважав
себе за його продовжувача, на-
слідуючи його в мотивах і фор-
мах. Про письменників Східної
України він говорив з глибокою
шаною: «Нема в нас сонця, як
Тарас, нема місяця, як Квітка, і
нема зіроньки, як наша Марко-
вичка». Діяльність кращих умів
України він ставив у зразок бу-

ковинцям, що стогнали під ні-
мецькою п'ятою — «і негодні, і
голодні, і голі, і босяї»...

Духовний заповіт Федьковича —
«витесати домовину» на загар-
ницьку, гнобительську німецьку
державу — збігається з найбіль-
шим, найголовнішим завданням
радянського народу в наш час —
знищити гітлерівську державу, її
армію, її ненависний «новий по-
рядок». Сини України виконають
заповіт свого поета.

Л. НОВИЧЕНКО.

ЮВІЛЕЙ ПОЕТЕСИ

в Москві

Москва щиро і дружньо
відзначила тридцятую річ-
ницю з дня смерті Лесі
Українки.

Ранком 1 серпня в усіх
московських газетах з'я-
вилися статті, присвячені
трудному життю й муж-
ній поезії великої україн-
ської поетеси.

«Правда» надрукувала
статтю Миколи Бажана
про вірну доньку україн-
ського народу, що зійшла
на вершини людської
культури. М. Бажан іще
раз нагадав про те, що
Лесіні твори друковано в
прогресивних часописах
Росії, зокрема в журналі
«Жизнь», де виступали
В. І. Ленін і О. М. Горь-
кий, іще раз повторив
слова з некролога в біль-
шовицькій газеті «Рабо-
чая Правда», яка високо
оцінила Л. Українку, як
друга робітничого класу.

В «Известиях» профе-
сор Ол. Дорошкевич пи-
сав про Лесіне слово, що
звучить і в дні Вітчизня-
ної війни.

В «Комсомольской прав-
де» та в «Московском боль-
шевине» вміщено статті
Ю. Кобилецького. Він роз-
повів про українське ми-
стельське оточення в яко-
му мужніла творча сила
поетеси: Ів. Франко, М.
Драгоманів, Ол. Кобилян-
ська, художник Ів. Тру-
ша, композитор М. Лис-
сенко, Олена Пчілка, —
сузір'я діячів, у якому
засяяла вічною зіркою
поезії нашої письмен-
ниці.

Газета «Литература и
искусство» надрукувала
велику статтю відомого
російського поета П. Ан-
токольського. Він аналі-
зує світогляд Л. Україн-

ки, її боротьбу за гума-
нізм, за волю думки і за
прометеїв принцип слу-
жіння народові. Ленін-
градський поет-фронтвик,
знавець і перекладач лі-
рики Л. Українки, Ніко-
лай Браун, надрукував
статтю в газеті «Крас-
ный флот».

Надрукована в газеті
«Вечерняя Москва» ста-
ття А. Дєва характерна
своєю сердечною безпосе-
редністю, з якою сприй-
мають російські радян-
ські літератори творчість
Лесі Українки.

Великий зал Москов-
ської Консерваторії прий-
няв сотні прихильників
поетеси, що прийшли
вшанувати її пам'ять: сто-
лицьку інтелігенцію, дія-
чів української культури,
воїнів-фронтвиків, робіт-
ників московських заво-
дів, студентську молодь.

На кону, над великим
органом, звисав чорний
оксамит; на його тлі се-
ред квітів — портрет жін-
ки-українки в вінку, в
керсетці, з проникливим
поглядом і страдницьки-
ми рисами обличчя. І на-
вколо квіти, квіти, — її
улюблені троянди і гор-
тензії.

Президія вечора:
Ол. Корнійчук, М. Бажан,
Ол. Довженко, Ю. Смо-
лич, Ванда Василевська,
В. Сосюра, О. Ільченко,
П. Ковицький, М. Компа-
нієць, О. Пашенко. Тут же
й представники російсь-
кої літератури П. Анто-
кольський, П. Скосирев,
Н. Браун.

Микола Бажан, вголос-
шуючи перед мікрофоном
вступне слово, озивався

й до Києва, до Львова й
Чернівців, до Полтави, —
туди, де українські люди
ждуть повернення нашої
Червоної Армії.

Після Миколи Бажана
виступив з доповіддю
Павло Антокольський, роз-
глядаючи ювілей, життя і
творчість Лесі Українки,
як символ віковичної бою-
вот дружиби України з
Росією.

Ленінградський поет Ні-
колаї Браун, який офіцер
Червоного Флоту, прочи-
тав свої переклади з по-
езії Лесі.

Доповідаючи про місце
й роль Лесі Українки в
історії України, Юрій Смо-
лич говорив про сучасних
українських жінок та
дітчат, які воюють з нім-
цями, які стверджують
своїм життям і подвигами
мрії нашої поетеси.

Вірші Лесі Українки в
концерті читали лауреат
Всеукраїнського конкурсу чит-
ців Антон Шварц, профе-
сор Київського театраль-
ного інституту Іван Ча-
баненко, актриса україн-
ської філармонії Ніна Ка-
мінська. Сцену з «Камін-
ного господаря» (в пере-
кладі М. Алігер) викона-
ли артисти Московського
театру імені Ленінського
комсомолу, з участю за-
служеної артистки
РРФСР С. В. Гіалітної.

Звучала в концерті й
увертюра Лисенківського
«Тараса Бульби» у вико-
нанні симфонічного орке-
стру Союзу РСР під ке-
руванням Натана Рахліна.

Леся любила музику.
На вечорі музика — то
гриміла Заповітом, то зву-
чала волькими бурлацьки-
ми мотивами в компо-
зиції Гілера, то збройни-
ми січми в пісні компо-
зитора Левіна. В концерті
звляли участь і актори
Масленікова, Богданов,
Флак та інші.

Завершив урочистий ве-
чір ліричний тенор лау-
реата Сталінської премії
Івана Козловського. В
численних букетах тро-
янд, подарованих йому
аудиторією, Козловський
заспівав «Новий вітре, на
Вкраїну» Степана Рудан-
ського, — і думки слухача
полинули до рідних бе-
регів, до скривавлених
гір, до спаленої рідної
хати, бо тую дівчину з
пісні тепер затавровано
й продано в німецький
яєрп і тому так драма-
тично звучить у цьому
світлому домі Московської
Консерваторії спів Івана
Семеновича:

Вітер віс, завіває,
З України не вертає...

В фойє Консерваторії
з'явло торгував книгами
кіоск Українського видав-
ництва. Кожен, хто при-
йшов на вечір Лесі Ук-
раїнки, міг придбати том
її поезій, купити Шевчен-
кового «Кобзаря», номери
журналу «Україна» та
«Перець», оповідання Ол.
Довженка, книжку фронт-
тових поезій Андрія Мали-
шкіна — «Битва». Тисячі
примірників видань Ук-
ревидаву розійшлися на
цьому вечорі.

Літній уже Климент
Квітка, професор Москов-
ської Консерваторії, дов-
голітній друг Лариси Ко-
сач — Лесі Українки, —
розповів молоді про свої
подорожі з нею — в гості
до Франка, до Кобилян-
ської, про пригоди в Кар-
патах, про перебування з
Лесею в Криму, на Кав-
казі. Він записав з голе-
су Лесі Українки біля
сорока мелодій, запису-
вав і народну музичну
творчість за вквітками
Лесі Українки.

Дм. КОСАРИК

ГОВОРИТЬ РАДІОСТАНЦІЯ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

З раннього ранку й далі до за-
північ лунають в ефірі бойові
слова з радіостанції, що носить
ім'я славного Кобзаря. Вони летять
через ліній фронтів, крізь
пожежі й бойовища, крилаті віс-
ники нашої грядущої перемоги.
Зерном надії падають вони на
горду, поневолену та не скорену
землю українську. До шибки в
селянській хаті припадають ла-
стівкою, проникають сонячним
променем в міські завулки, запа-
дають в серця, кличуть до бою з
окупантом.

Кожного ранку та пізньої ночі
до партизанських лісів понад
Дніпром і Десною, до гаїв над
Псьом і Ворсклюю летять слова
більшовицької правди, — в випу-
сках «Партизанських вістей»: про
героїчну боротьбу Червоної Армії,
про роботу гвардійців тилу, ро-
бітників евакуйованих україн-
ських фабрик і заводів, про ук-
раїнських колгоспників, що засі-
вають тепер землі Поволжя, Ка-
захстана, Алтая.

В випусках редакції «Останні
вісті» з гарячим словом звер-
таються сини й дочки Радянської
України до своїх братів і сестер
по той бік ліній фронту. В трав-
неві дні перед мікрофоном висту-
пали: робітник-тисячник Н-ського
заводу тов. Романець, директор
Харківського заводу «Серп і мо-
лот» тов. Мірошніченко, голова
українського передового колгоспу
на Поволжі імені Тельмана тов.
Мищенко, Герой Радянського Сою-
зу підполковник Нога, робітник
Київського червонопропального за-
воду орденосець тов. Мар'ян-
ченко, депутат Верховної Ради
Української РСР республіканська
кільмариниця Марія Корячка і ба-
гато інших. Їхнє гаряче та щире
слово слухала Україна.

Почула поневолена Україна й
сцени з твору лауреата Сталін-
ської премії Олександра Корній-
чука — «Фронт» у постановці
Народного артиста Української
РСР Юрія Шумського.

«Першотравневий привіт» — так
називається святкова передача,
змонтована з віршів українських
поетів Максима Рильського, Пав-
ла Тичини, Миколи Бажана, Во-
лодимира Сосюра та інших. В
тій же передачі оголошено приві-
тання Україні від академіка Героя
Соціалістичної Праці тов. Патона,
від знатного гірника лауреата
Сталінської премії Івана Завер-
тайла, від знатної трактористки
депутата Верховної Ради СРСР
Ангеліної, від командира парти-
занського загону Героя Радян-
ського Союзу Василя Яремчука.

Радіогоспа Івана Цюпи «Май-
ська ніч» розповіла радіослуха-
чам станції ім. Т. Шевченка про
героїчну боротьбу партизанів у
ворожому тилу. Ставив її Юрій
Шумський. Він же виконував
роль кобзаря, героїчного парти-
занського розвідника — діда То-
полю. Роль командира партизан-
ського загону Гордія Гаркуші ви-
конував заслужений артист Ук-
раїнської РСР Марко Терещенко,
роль дівчини Василини — заслу-
жена артистка Української РСР
Валентина Варецька. В передачі
брали участь і артисти Лідія Лес-
ная, Борис Степанов, Оксана Си-
доренко, Шапошніков, Кіхтев та
інші. Музичне оформлення до
госпи написав український компо-
зитор Петро Гайдамака.

«Дніпрова повінь» — так нази-
вається літературно-музична ком-
позиція письменниці Марії Прига-
ри — про героїчну боротьбу ра-
дянського народу за визволення
матері-України. Композицію пере-
дано через радіостанцію імені
Шевченка — в постановці режи-
сера Олександра Крижевського, з
участю артистів Ніни Камінської,
Балабана, Кіхтева, Ніни Савиць-
кої.

«...Слухайте нас, браття і се-
стри слов'яни, слухай нас Прага,
Бєлград, Варшава і Софія, слухай
нас нескорена слов'янська зем-
ля!» — так починається літера-
турно-музична композиція «До
зброї, слов'яни», в якій викори-
стано уривки з поеми Шевчен-
ка — «Іван Гус», вірші сучасних
слов'янських поетів про героїчну
боротьбу народних месників Юго-
славії, Чехословаччини, Польщі,
Сербії проти гітлеризму.

..Над полями гуркіт ліне,
Дим ланами тане.
За Радянську Україну
Б'ються партизани.

Часто можна почути в ефірі цю
пісню у виконанні хору Україн-
ського радіокомітету під керів-
ництвом професора Георгія Дмит-
рєвського. Пісню на текст Воло-
димира Сосюра написав Петро
Гайдамака.

За час роботи радіостанції ство-
рено багато нових пісень. Серед
них — пісня про Сталінград Олексі
Новицького, кантата «Живи, Украї-
но» — музика Полякова, пісня компо-
зитором Віленського (на слова Сави
Голованівського), «Моя Україна»,
«Зоря» Полякова (на текст Макси-
ма Рильського), а також багато
пісень Веригівського, Козницького,
Ревуцького, Лятошинського й ін-
ших композиторів.

В ефірі звучать струни бандур,
розносячи по світу давню славу
кобзарів..

В першотравневі дні по радіо-
станції ім. Тараса Шевченка пе-
редано літературно-музичну пере-
дачу «Дзвени, наша кобзо, дзвени».

...Напружено працює колектив
радіостанції — письменники, жур-
налісти, артисти, композитори,
співці, кореспонденти, диктори,
несучи слово правди на рідну ук-
раїнську землю.

Наближається час, коли в ефірі
залунає:

— Говорить Київ. Говорить Ра-
дянський Київ через радіостанцію
імені Тараса Шевченка.

Так буде!

Андрій ШЕВЧЕНКО

С. МИРОШНИЧЕНКО

НОВІ КНИГИ

МАРКО ЛУКИЧ
КРОПИВНИЦЬКИЙ

УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА
1983

В Укривдаві вийшли книги:

И. В. Сталін — «Наказ Верховного Головнокомандуючого 23 лютого 1943 року № 95»; **И. В. Сталін** — «Наказ Верховного Головнокомандуючого 1 травня 1943 року № 195»; «Звернення до населення окупованих районів України»; «Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки»; «**Нобзар**» Тараса Шевченка з передмовою Павла Тичини (упорядник Ю. Кобилецький, художник О. Пащенко). У книзі — 23 друковані аркуші; **Лесь Українка** — «Вибрані поезії» (редактор-упорядник Ю. Кобилецький). В книзі вміщено лірику, поеми, драматичні поеми. Лірика має цикли: Кримські спогади, Сім струн, Мелодії, Ритми; поеми — «Роберт Брюс — король Шотландський», «Давня казка», «Одно слово», «Віта-посестра», «Ізольда Білорука», драматичні поеми «Осінь казка», «У катакомбах». Розмір книжки — 15 аркушів, оформлення художника М. Дергуса; **Всеволод Іванов** — «Генерал Орленко і його народ»; **Л. Славін** — «Олександр Молодчий»; **Юрій Яновський** — «Українка»; **Л. Первомайський** — «Учитель історії»; **Максим Рильський** — «Слово про рідну матір»; **Микола Бажан** — «Сини України в боях за Вітчизну»; **Ю. Мокрієв** — «Усмішки Гордія Смішки»; **Петро Панч** — «Зозуля»; **Оксана Іваненко** — «Пошта прийшла»; **А. Чеканюк** — «Народне ополчення в героїчній обороні Києва і Одеси»; академік **Олександр Богомолець** — «Радянська Україна і українськонимецькі націоналісти в Канаді»; **О. Щербанов** — «Під прапором Леніна — Сталіна — ми переможемо»; **П. Фатєєв, М. Яковлев** — «Перше Травня»; **Г. Гербільський** — «Українські козачі полки і українське ополчення у вітчизняній війні 1812 року»; **Павло Тичина** — «Геть брудні руки від України»; **Ю. Кобилецький** — «Образ Вождя»; **О. Довженко** — «На колючому дроті» і «Не халяйнувати німцям на Україні»; **Т. Строчак** — «Партизани України»; **М. Мар'ясов** — «Орленя» (нарис про Марію Кухарську, яка врятувала життя 420 пораненим); **С. Кирилюк** — «Марко Лукич Кропивницький»; **С. Шаховський** — «Михайло Коцюбинський» (біографічний нарис); **Ів. Назаренко** — «Співець свободи слов'янських народів».

У видавництві «Гослитиздат» (Москва) вийшли російською мовою: **Максим Рильський** — «Слово о матери-родине» (у перекладах Зенкевича, Благініної, Звя-

гінцевої, Кедріна, Тургапова, частину перекладів зробив сам автор); **Павло Тичина** — «Отплатим за все».

В Узбецькому державному видавництві вийшла в російському перекладі книга **Олександра Ільченка** — «Рукавичка — українська повесть», Ташкент — 1943, 10 друкованих аркушів.

В тому ж видавництві вийшов з друку альманах «**Ветер України**», складений М. Ушаковим. В збірці — оповідання та нариси Юрія Яновського, Юрія Смолича, Натана Рибак, Анатолія Шняна, Олександра Копиленка, Олександра Ільченка, Семена Скляренка, Леоніда Смілянського, Івана Ле, Олекси Десняка та Володимира Владка (в перекладах Д. Маршак, Р. Скоморовського і Т. Білогорської), вірші Павла Тичини, Максима Рильського, Миколи Бажана, Володимира Сосюра, Андрія Малишка, Леоніда Первомайського, Миколи Терещенка, Любомира Дмитерка (в перекладах В. Липка, Р. Скоморовського, М. Шехтера, М. Голодного, М. Ушакова та Н. Ейсмонта). Надруковано також вірші про Україну недавно померлого російського поета В. Бездомного, єврейського поета М. Хачеватського та узбецьких поетів Хаміда Алімджана і Уйгуна (в перекладах В. Левіка та М. Ушакова).

У видавництві Спідки радянських письменників України вийшли з друку збірки поезій: **Максима Рильського** — «Велика година»; **Івана Неходи** — «Ми Сталіна солдат»; **Андрія Малишка** — «Слово о полку»; **Леоніда Первомайського** — «День народження»; збірка одноактних п'єс та скетчів **Володимира Суходольського**; повість **Семена Скляренка** — «Україна кличе»; новели **Ельжбети Шемплінської** (переклад з польської) — «Щастя родини Їсєонів», книга критика **А. Тростанецького** — «Література гніву і помсти»; оповідання **Ю. Смолича** — «Бой за фронтом».

В серії «Фронт і тил» вийшли з друку такі книги: **Вол. Гарилєнко** — «Безсмертя»; **Юрій Яновський** — «Заповіт»; **Сава Голованівський** — «Грозен Дніпр»; **Ол. Носенко** — «Вулиця стійкості»; **Любомир Дмитерко** — «Слава»; **Натан Рибак** — «Сонце Балкирії»; **І. Шаровський** — «Завод на березу».

У Саратові вийшли з друку (в російських перекладах) збірка оповідань **В. Владка** — «Цена жизни» та книжка для дітей **М. Пригари** — «Подарок».

А. ЧЕКАНЮК
НАРОДНЕ ОПОЛЧЕННЯ
В ГЕРОЇЧНІЙ ОБОРОНІ
КИЄВА І ОДЕСИ

УКРИВАВ ЦК КП(У)
1943

І. А. СТРОКАЧ

ПАРТИЗАНИ УКРАЇНИ

УКРИВАВ ЦК КП(У)
1943

ПЕТРО ПАНЧ

Зозуля

УКРИВАВ ЦК КП(У)
1943

Оксана Іваненко

ПОШТА
ПРИЙШЛА

УКРИВАВ ЦК КП(У)

Василь Мироненко.

Дорога (офорт).

І ВСЕ ТАКИ ДО ТЕБЕ...

І все таки до тебе думка лине,
Мій заанащений, нещасний краю!
Як я тебе згадаю,
У грудях серце з туги, з жалю гине.

Сі очі бачили скрізь лихо і насилля,
А тяжчого від твого не видали,

Вони б над ним ридали,
Та сором сліз, що ллються від безсилля.

О, сліз таких вже вилито чимало,—
Країна ціла може в них втопитись,
Доволі вже їм литись,

Що сльози там, де навіть крові мало!

Леся УКРАЇНКА

На обкладинці — портрет Лесі Українки. Робота художника О. Пащенка.
На 4 стор. обкладинки — листівка роботи В. Литвиненка.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Олександр Богомолець, Олександр Довженко, Кость Литвин,
Лука Паламарчук, Микола Петровський, Юрій Смолич (відповідальний редактор),
Павло Тичина, Андрій Чеканюк.

Адрес редакції журналу «Україна»: Москва, Неглинная, 29/14, Тел. К 1-84-67.

А. 1557. Зам. 1785 5 друк. арк. В друк. арк. 58.000 зн. Підписано до друку 5/IX 1943 р. Тираж 8.000.

Друкарня видавництва «Московський большевик».

16,50

Укривдав ЦК КП(б)У, крім книжок, випускає ще й мільйони примірників листівок, які потім наші льотчики скидають над поневоленими селами й містами України. В цих листівках — накази товариша Сталіна, звернення до молоді, заклики вступати до партизанських загонів, і підсумки всенародного збирання коштів на танкові колони й літаки, і матеріали Радінформбюро, і сатиричні вірші українських поетів. В цих листівках — жадані вісті з Радянської Батьківщини, правда про радянський тил, про успіхи Червоної Армії.

Важачи життям, під загрозою розстрілу, чесні люди ховають ці листочки, читають, передають іншим.

Ми подаємо тут одну з таких листівок — з малюнком, з віршами Андрія Малишка. На звороті цього аркушика — текст, під заголовком: «Плачуть, тунать українці в німецькій неволі».

Ось рядки з того тексту:

...«Німецькі нати розкидають українців по всій Європі, щоб вони не жили своїм родом, щоб вони не жили в гурті і ніколи не згадували про Україну!

... Люди, беріть себе! Рятуйте своїх дітей! Ховайтесь від німців-людодів! НЕ ІДІТЬ НА КАТОРГУ В НІМЕЧЧИНУ! Краще смерть на рідній землі, ніж німецька неволя!

Але є спосіб врятувати себе від смерті, є спосіб врятувати життя. Той спосіб — БОРОТЬБА, рішуча і смертельна боротьба з німецькими загарбниками.

БЕРІТЬ ЗБРОЮ, ІДІТЬ В ПАРТИЗАНИ!».

Листівка закінчується закликом до нещадної помсти, словами з першого травневого наказу Верховного Головнокомандуючого Маршала Радянського Союзу товариша Сталіна.

По збитому залізом полю,
Під крик і сміх,
Женуть в Німеччину, в неволю
Братів моїх.

Спалили хату нелюдими,
Взяли коня.
Шумлять лиш заграви над ними
Та вороння.

Бери, товаришу, рушницю,—
І в ліс, і в луг!
За батька, брата, за сестрицю,—
Ббивай катюг!

А. МАЛИШКО.

Укривдав. 1943 р.